NUȘI TULLIU

FILE RUPTE

DIN

VIAȚA AROMÂNILOR

CHIȘINĂU
TIPOGRAFIA STATALUI
1919

In semn de deosebită stimă
Prof. Profenta
Baltateanu
14.03.89

DEPOZITUL GENERAL LA LIBRĂRIA »LUCEAFĂRUL«

STRADA PUȘCHIN 25, CHIȘINĂU

CATE-VA CUVINTE

De la Nistru la Tisa e sărbătoare națională: se sărbătorește **învierea neamului.** *Piroanele răstignirei au căzut de pe trup, lanțurile robiei s'au sfărâmat de oțelele ostașilor, și poporul român își înalță falnic fruntea, de veacuri însângerată.*

Totuși, o parte din trupul neamului nostru, se zbate, colo departe, pe crestele și prin văile Pindului; sfârticat, împărțit de străini, poporul român dintre Arhipelag și Adriatica, dintre Rodope și Pind, numai nădăjduește decât în vigoarea rasei și în tainele viitorului.

Dar cine poate citi în viitor? El este al providenței!

Adevărul grăind, împrejurările în care ne găsim astăzi, noi românii dela Pind, sunt grele, amare, dureroase; dacă ne-am conservat în trecut prin vijeliile veacurilor, datorăm aceasta virtuților ancestrale, principiului de selecțiune al rasei, vitejiei luptătorilor și faptului de a nu ne fi încuscrit cu noroadele de altă limbă.

Retrași ei în creerii munților, despărțiți de bariere de netrecut, mândri și geloși de moștenirea străbună, românii au trăit, au luptat, au murit dar nimeni nu i-a biruit.

Grecii, Bulgarii, au suspinat după coarnele plugului, ca **raiale,** *ca iobagi; Albanezii s'au musulmanizat ca să scape de urgia enicerilor și spahiilor! Românii? Nu! bravi, inteleginți și plini de energie, și-au aninat satele pe muchele stâncilor, s'au ferit de șivoiul cotropitor al aprigelor cuceritori, spre a eși neîntinați la luminișurile istoriei, care nu s'a scris, dar stă tipărită în baladele lor, în cântecele lor eroice, în isprăvile minunate ale celnicilor și armatolilor... Și, cântecele de vitejie înflăcărau pe tineri, brațele deveneau de oțel, iar sufletele desupra oameni...*

Numai așa se explică faptul că Românii au rămas liberi, stăpâni pe pământurile lor, cu organizația lor bătrânească, proprietarii difinitivi ai munților!

Nici cultura nu le-a lipsit; e singurul popor din orient unde nu se găsesc neștiitori de carte. E mai bine de un veac

de când scriitorul francez **Pouvequeville**, *consul în Turcia, găsea biblioteci până şi în sate.*

Aşa înţelegeau aromânii viaţa: **lumină şi vitejie!** *Organizaţiile lor comunale, şcolare, bisericeşti, au rămas ca o pildă de prevedere şi de bun simţ. Şi cu toate patimile popoarelor creştine, în timpul din urmă, cu toate încercările lor de a ne abate de la tradiţie, am intrat în pragul secolului de faţă, aşa cum am fost în trecut:* **români ca nimeni altul!**

Nici mulţimea duşmanilor, nici felurimea lor, nici averile distruse, nici jertfele, nimic, nimic n'a tocit simţul naţional al aromânilor: singuri, părăsiţi, fără ajutor de nicăiri, am luptat bărbăteşte; mulţi şi-au perdut patria pentru tot deauna! Familii, sate întregi au dispărut! Am sângerat, dar am tăcut! Iată însă că visul se nărue! Idealul se prăbuşeşte! Ce a fost n'are să mai fie... afară numai dacă destinul...

Ne dăm seama: împărţiţi, înduşmăniţi, pândiţi, viaţa aromânilor se va schimbă în viitor. Şcoala, legile străine, stăpânirea şi administraţia, funcţionarismul, şovinismul duşmanilor, vor schimbă fizionomia prezentului şi cursul vieţii neamului dela Pind. Moravurile vor fi înrâurite; obiceiurile alterate, şi, peste ani, vom găsi neamul nostru sub alt aspect. Viaţa lui din trecut, moravurile şi năzuinţele lui n'au fost cunoscute afară din hotarele Pindului. Azi când totul se prăbuşeşte, cred că este o datorie să salvăm ceva din sufletul poporului nostru: gândul acesta mă face să dau câteva icoane şi tablouri din viaţa aromânilor; de sigur, vor fi slabe; cutezarea mea sta însă în puterea trecutului neamului. Fiecare scrie şi vorbeşte cum poate şi cum ştie, ca soldatul care luptă cu arma ce are la îndămână. Ruşine, cred, nu este a nu fi biruitor; ruşine este a fi laş, dezertor dela datorie...

Scopul meu este de a da la lumină viaţa românilor din Pind sub toate formele şi aspectele: iată mobilul ce-mi pune condeiul în mână. Cine crede, deci, că fac rău, n'are decât să arunce cea dintâi piatră...

Trebue să fie cunoscut poporul aromân, care, în plin secol de luptă, pentru dreptate, este jertfit ca naţiune.

Dacă unele lucruri din moravurile lui vor părea ciudate, cauza e simplă: trebue să vezi pe fiecare popor în ţara şi'n mediul lui ca să-i înţelegi fiinţa!

PRIVIGHETOAREA

Eram copil. Ca toţi copiii, înebuneam după cuiburile de păsărele. Mă ispiteau tare mult şi freamătul pădurilor, şi frumuseţea naturii. Munţii Pindului au un farmec ce nu se poate tâlcui în graiu omenesc; şi, chiar dacă mi-aşi înmueà condeiul în culorile de vrajă ale curcubeului, tot n'aşi puteà redà portocaliul gingaş al asfinţitului, albastrul zărilor, mărgeanul zorilor, purpura trandafirilor, argintul crinilor, smaragdul frunzelor de crânguri şi roşul de jeratec al garofiţelor.

In cadrul unei naturi aşa de bogate, firesc este ca simţirile copiilor să fie puternice, adânci, pline de poezie. Şi, doar eram şi eu un copil... Un răsărit de soare, un asfinţit de lună, mă fermecau.

Primăvara, mai ales, este minunată în Pind. Ierburile nalte şi verzi, mireazma florilor proaspete şi drăgălaşe, seninătatea străvezie a cerului, sborul însoţit de cântec al ciocârliilor, dau viaţă nouă pământului.

De multe ori, când aurora înrumeneà cu zâmbetul ei crestele munţilor şi apele păraelor, porneam —singur-singurel—în pădurile aurite, ce străluceau de roua dimineţii—par'c'ar fi fost înbrăcate în strae de smaragde brodate cu boabe albe de piatră scumpă—şi acolo, sub straşina arborilor seculari, ascul-

tam şoaptele vântului, ritmul apelor, suspinul păsărelelor, venite cine ştie de unde, Dumnezeu ştie de pe ce tărâmuri. Şi erau multe păsărelele şi felurite; şi aveau culori frumoase, frumoase, minune mare! Dela culoarea ametistului şi topazului, a opalului şi a agatei, până la vişiniul rubinului scânteetor, toate culorile se amestecau; iar cântecele formau o întreagă gamă muzicală, aci plină de dulceaţă, aci plină de avânt şi tristeţe.

Frumos, fermecător de frumos, cântau păsărelele! O orchestră încântătoare, al cărei tact îl dădeà cucul, capel-maistrul pădurilor...

. . .

Iată însă că într'una din seri, din luna lui Maiu, o pasăre măiastră, o cântăreaţă divină, începe să cânte altfel de cum cântau neamurile celorlalte păsărele—tovarăşele sale. Până atunci, care colindasem toate poenele şi dumbrăvile, care cunoşteam toate luminişurile, toate cuiburile de pe ramuri, precum şi tufişurile mierlelor, nu auzisem un glas aşa de plăcut, un tril aşa de învăpăeat şi de dulce, de parc'ar fi fost sunete de mărgăritare căzute pe un cristal neted şi lucios. Şi era noapte, o noapte albă, strevezie, plină de lună; cerul era numai diamante; pe vîrfurile pădurilor ardeau par'că flori de aur şi de argint. O linişte cerească se lăsase peste toate. In largurile înstelate era senin şi armonie... Casele satului albeau, în bătaea lunii, ca nişte enorme scoici de mare. Lumea dormeà, trudită, de munca de peste zi. Pe ici pe colo câte o lumină slabă, câte o rază aurie, ca un fir de beteală, la geamurile strălucitoare. De departe, de nu ştiu unde, veneà un glas de caval, dulce, tot

mai dulce, trist, tot mai trist, tărăgănat şi plin de lacrimi. La marginea satului se auzeà svâcnirea repede şi ţipătoare a roţilor de moară, şi, din când în când, talăngile de capre ce păşteau departe, departe...

In mijlocul acestei armonii şi feerii nocturne s'a purces—aşa, din senin — cântecul tremurător şi plin de vrajă al unei păsări, ascunsă în frunzişul argintiu al salciei din grădina noastră.

Bunica, răposata, şedeà lângă fereastră şi-mi povesteà din legendele trecutului nostru, cu glas încet, domol, cald şi plin de iubire. Par'că o văd: naltă, dreaptă, albă ca o coloană de templu păgân, cu privirea adâncă, în cari străfulgerau durerile trecutului şi nădejdile viitorului neamului nostru; şi, era mai mare dragul s'o asculţi pe bunica povestind... Povestirele căpătau viaţă şi căldură, în gura ei...

Bunica îşi întrerupse povestirea, cum auzi cântecul păsăricei din salcie; şi uimită, transfigurată, ascultà cu luare aminte şi cu inima svâcnitoare; iar eu, care până atunci sorbeam cu lăcomie cuvintele adânc grăitoare ale bunicei, mă uitam spre ramurile de unde veneau acele note paradiziace; şi încremenisem, în cadrul ferestrei,—aşa—ca o statuetă într'o scobitură de piatră.

Iar pasărea cântà, cântà mereu şi vrăjitor; era un farmec de nespus, o poezie sfântă şi delicioasă, în cântecul ei... Nici nu gândisem vreodată că o păsărică poate cântà aşa frumos... Mi-era cunoscut graiul păsărelelor dela noi, mi-era ştiut versul cântăreţilor tărâmurilor noastre, dar aşa ceva, o melodie aşa de dulce, nici nu visasem... Până şi luceferii de foc îşi opriră par'că sclipirea şi tremurarea,

colo departe, pe dealul »*dela crucea mare*« spre a asculta minunea nouă, ce vizită munții Pindului.

Intr'un târziu, trezit ca dintr'un vis răpitor, întreb pe bunica, care stăteà tăcută, lângă mine, cu gândul aiure.

— Bunico dragă, ce pasăre cântă așa frumos în frunzișul salciei din grădină? De unde vine ea? Tu ai mai auzit-o? Eu nu! Nici n'am auzit așa frumusețe de glas! Pasărea aceasta trăește oare în pădurile dela noi? Și cum se numește? Ce culori poartă pe aripele sale? Are penele de aur? Dar gâtlejul ei? Este el de diamant? Și întrebările urmau naive, curioase, copilărești. Pentru ca o pasăre să poată cântà așa de minunat credeam că gâtlejul ei trebue să fie musai de diamant. O farmee al copilăriei!

Iată ce-mi povesti bunica, fie-i țărâna ușoară și sufletul în împărăția cerurilor...

—Copile dragă, cântăreața ceea ce cântă cu atâta suflet, în strălucirea razelor de lună, este *privighetoarea*. Este o pasăre mititică, mai puțin frumoasă ca altele, n'are nici aur, nici culori de pietre scumpe pe aripele sale, cum crezi, nu poartă salbă de rubine ori de mărgăritare la pieptul ei, este sfioasă și modestă—de aceea cântă numai noaptea—în singurătățile pădurilor; iar dacă sunt păsările mai gătite de natură ca dânsa, nici una nu o ajunge în drăgălășenia glasului: ea este regina cântărețelor!

Tu singur ai auzit-o! Ce tril dumnezeesc! Ce armonie! Câtă jale și câtă tristețe în melodiile ei! Izvoarele își încetinesc undele și-și curmă murmurul când o aud! Frunza laurului și a portocalilor nu mișcă, când cântă ea. Natura întreagă ascultă dusă, căci *privighetoarea* este cântăreața nopților albastre, ea este solul armoniilor îngerești pe pământ.

Păsărica aceasta nu trăește în pădurile Pindului — și cine știe cum s'a rătăcit pe plaiurile noastre. Este un mare noroc că a venit în grădina noastră. Asculți? Din cântecul ei ai să înveți multe, multe de tot!

— Și ce oare am să învăț dela *privighetoare*, bunico?

Vei învățà să asculți ce este frumos și plăcut, odorul meu! Și vei mai învățà că tot ce este frumos naște din durere, ca cântecul privighetoarei; și vei învățà că tot ce este mare și bun este modest, sfios, ca păsărica aceasta nocturnă; vei învățà să-ți legeni sufletul trudit,când obida l'o apăsà, în armoniile neperitoare ale cântecului cu lumini stelare, a cântecului sfânt, isvor de putere și de mângâere, în clipele de răstriște...

Mă uitam lung la bunica și cuvintele ei îmi cădeau pe inimă ca picuri de miere; înțelegeam rostul graiului său, iar *privighetoarea*, care începuse să cânte din nou, mă transportà în nu știu ce lumi mai bune, mai curate, mai pline de senin de stele și de foc de luceferi. Pământul îmi părea acum o adevărată *vale a plângerilor*, a durerilor și a suferințelor...

— Dar, bunico, de ce cântă așa de trist *privighetoarea*? O întristează oare liniștea și tăcerea nopții, ori melancolia lunii, stăpâna munților?

— Și una și alta, poate, iubitul meu, dar o întristează și amintirile din trecut, zise bunica, sărutându-mă.

Ascultă, să-ți povestesc:

— Ci-că pasărea asta drăgălașă nu era ceea ce este acum, o cântăreață fermecătoare.

— Ce era dar, bunico! Spune, rogu-te, spune, că mâine ți-oi aduce flori din codru: și albe, și roșii,

și de aur, și vinete, așa cum îți place ție, bunică dragă.

— Ci stai, învață să fii răbdător ca *privighetoarea*, că ți-oi povesti tot, de-a fir în păr, zise bunica, mângâindu-mi ușor fruntea visătoare.

Și bunica urmă: cum spuneam, *privighetoarea* n'a fost o pasăre, înainte vreme, ci o fetiță trudită și orfană. Mama ei murise, frații și surorile îi muriseră, tatăl ei murise și dânsul, lăsând-o singură — singurică la mama ei vitregă; și era, vitrega aceea, o femee rea, certăreață, veninoasă, ca o plantă otrăvitoare, fără suflet și fără milă.

Pe micuța cea blândă și supusă o certă, o bătea, o flămânzià toată ziulica. Că era senin și frumos, că erà ploae și vânt, o trimeteà după lemne; sau la izvorul dela marginea satului, spre a-i înălbì pânza, pe care o aduceà în amurg, albă ca zăpada, curată cum e floarea crinului; iar când veneà acasă, nu numai că nu-i dădeà de mâncare, n'o lăsà să se încălzească, dacă era frig, ci o păruià, o sângerà cu unghiile, și o puneà să-i țeasă podoabe mândre pentru casă — căci era fudulă, nevoe mare, mama cea vitregă.

Și biata fetiță țăseà, de cu noapte până'n ziuă, la finețele de borangic. Tot țesând, și tot cântând, de alean, a învățat să cânte așa de frumos, așa de dulce și de trist, că se minunau vecinii toți de cântecele sale; iar lacrimile vărsate se prefăciau în mărgăritare, pe cari le țeseà în pânza fină, ca țesăturile de paianjen.

Sub tremurul luceferilor cu aripi de diamant, la lumina lunei ce treceà visătoare deasupra casei, ca o candelă de aur, ea țăseà și tot țăseà, țăseà mereu și într'una, pentru că ziua trebuià să deretice, să

curățe, și câte alte treburi mărunte. Rar dacă se hodineà un ceas, două, noaptea; cum închideà ochișorii de smarald, cu pleoape ostenite și cu gene dese, înrourate de plâns, se trezià speriată din somn și se puneà la stative, trecând cu îndemânare și iuțeală suveica prin țele de mătase, în culori de aur și de argint. Cu părul ei moale și mătăsos își ștergeà boabele diamantelor din gene, și țăseà, țăseà înainte, mereu înainte, zorită și frântă de obidă.

Aurora, luminând răsăritul cu bogăția și strălucirea pletelor de raze, îi surâdeà drăgălaș, când eșeà în prag, ca să soarbă răcoarea dimineții. Vecinii îi dădeaù *bineți*, cu dragoste și milă, știind ce suferă și cât rabdă...

Din cauza *privegherilor* dese i s'a dat numele de *privighetoare*.

* * *

— Departe, pe creasta unei stânci cenușii, era o bisericuță veche, așa de veche, că nimeni nu le puteà dà de capăt anilor, de când fusese durată de strămoșii noștri. Pereții bătuți de valurile vremii începuseră de mult să se desprindă și să cadă; altarul înegrit de fumul de tămâe, de atâtea veacuri, se surpà pe fiece zi, iar sfinții din iconostas se ștergeau tot mai mult de ploile ce se prelingeau, prin crăpăturile bolții zugrăvite. Doar toaca rămăsese în bună staré, atârnată de un stâlp, ros și gârbovit și el de pasul vremii, pe muchea stâncii, unde fusese înfipt de demult. Preoții din satele vecine nu se mai duceau la bisericuța uitată și părăsită. Numai unul singur, bătrân ca iarna și alb ca omătul Pindului, se duceà din timp în timp, să aprindă candela de argint, din fața icoanei maicei domnului,

tristă şi mohorâtă. Poteca ce ducea acolo era şi ea stricată de şivoaele apelor şi de puterea timpului.

Noaptea, când arcurile de stele sclipeau pe cer, toaca sună a jale şi a tristeţe—şi nimeni n'ar fi putut spune cine tocà : se şoptia numai—şi era adevărat,—că bisericuţa erà făcătoare de minuni.

Tot auzind lucruri de acestea, *privighetoarea*, care nu mai puteà răbdà caznele şi muncile, care îşi vedeà picioruşele-i trandafirii sângerate de pietrişul vadurilor şi de spinii lanurilor, se hotărî, într'o bună zi, să fugă şi să nu se mai întoarcă.

Bani nu aveà ; nimeni nu era ca să-i deà un sfat ; după ce îşi strânse ce bruma de albituri aveà, purcese la drum, tocmai când găinuşa cu nestimatele ei ardeà mai viu pe limpezimea cerului, în mijlocul cetăţuelor de stele. Tot mergând, sărmana fetiţă, văzù lumina candelei dela bisericuţa din deal, şi pornì într'acolo.

Erà linişte în bisericuţă. Doar cariul cântà monoton. Un miros de vechime, de tămâe şi de untdelemn, se simţià în toată împrejmuirea. Sfioasă, plină de credinţă şi de pietate, *privighitoarea* crăpă uşa, întră înăuntru, şi căzù în genuchi, în faţa altarului ; lacrimi ferbinţi îi scăldau obrajii albi de floare pălită de furtuni ; rugăciunea ei caldă, ruptă din suflet, se înalţă ca fumul de tămâe spre tăriile cerului milostiv.

— O, Fecioră, tu, prea sfânto,—şoptià biata *privighetoare*,—tu care domoleşti vânturile şi valurile, care dai lumină şi putere celor orfani, cari duci corăbiile pe talazuri, ai îndurare de mine, o biată floare plăpândă, şi o salbă de boabe de mărgean ţi-oi face dar. Fă-mă, prea milostivo, o pasăre mică şi uşoară, să pot sburà în răcoarea pădurilor, să-mi pot cântà pe ramurile înflorite, durerile şi suferinţele, îndurate cu atâta răbdare. Aş dorì ca toată suflarea să ştie necazurile mele ; şi toată suflarea să găsească alinare şi nădejde în povestea vieţii mele, ce voios voiu cânta-o în versuri de jale, înfiorător de frumoase. Atât îţi cer, preacurato, tu care cunoşti durerea vieţii şi jertfa durerilor...

Şi *privighetoarea* tăcù. Obosită şi trudită cum era, adormì, cu fruntea răzimată de treptele de marmură colorată ale altarului. Şi visă un vis frumos, frumos, minune mare. Se faceà că îngerii îi cântau din harpe de argint şi onix, încrustate cu stele, melodii divine, ne mai auzite ; că cerul o scăldà în lumină parfumată ; că păduri de mirt, de lămâi şi portocali o mângăiau cu fâşiitul frunzelor ; că izvoare ca cristalul, cu vălurele gureşe şi pline de stropi, o adăpau, frământându-se pe prundul alb ca mărgăritarele ; visă că-i cresc aripi uşurele, că glasul ei dulce şi fermecator, sporià tot mai mult, că crângurile răsunau de cântecul ei rupt par'că din stele.

A douazi, cum s'a deşteptat, simţì că ceva se schimbă în ea. Aripioare îi creşteau, trupşorul i se împuţină, şi în sufletul ei simţià ca o muzică divină. Cum razele zorilor trandafirii alunecau pe fereastră, în bisericuţă, *privighetoarea*, sbură afară, scăldându-şi aripele, de bucurie, în roua primăvării, ce strălucià pe florile mirositoare. Toată ziulica alergà din ram în ram, sburà dela pârâu, la pârâu, ca să-şi potolească setea, căci însetată fusese la maştera cea răutăcioasă; iar de cum noaptea îşi întinse aripele înstelate pe pământ, de cum luna răsărì albă şi plină, ca o crizantemă, *privighetoarea*, începù să cânte aşa de duios, aşa de minunat, că apele îşi încreţiră feţele,

înfiorate, iar pădurile purtau par'că o liră cu sunete cereşti, divine, în ramurile lor.

— Iată cine este *privigetoarea*, sufleţelul meu, zise bunica, curmându-şi povestirea şi svântându-şi o lacrimă târzie, din perdeaua genelor ; iar *privighetoarea* îşi reîncepù trilul fermecător, umplând de poezie şi de melancolie hotarele Pindului.

Luna scăpătà după deal, stelele sclipiau tremurătoare ca un brâu de diamante, iar eu adormii în cântecul *privighetoarei* drăgălaşe, ce ne vizitase grădina şi plaiurile strămoşeşti...

Şi — cum spuneà răposata bunică — multe am învăţat dela trista *privighetoare* ; şi nu odată, în clipe de durere, amintirele m'au furat şi m'au dus pe tărâmul copilăriei dulci, curate, plină de poezie şi de nădejde!... O, farmec al trecutului!... O, frumoşii munţi ai Pindului ! O, amintirile zilelor plăcute .. Ca într'un castel vrăjit se furişează, în farmecul aducerilor aminte, gândul obosit, şi, sufletul, uitând o clipă durerile, se scaldă în seninătatea valurilor fericirei ideale ca libelula în aerul plin de linişte şi de soare !.

UNDE DUCE URA ŞI IUBIREA

Cola Nasica şi Celiu Sadocu se urau de moarte. Când se intâlneau, ochii lor îşi aruncau fulgere de mânie, iar mânele strângeau cu putere mânerele pumnalelor, cu lame otrăvite. Surâsul amar, sfidător, spuneà par'că : *unul din doi trebuie să moară !* Şi, într'adevăr, tot satul se aşteptà la o nenorocire. Firea lor pornită, o veche duşmănie de familie, moştenită din tată în fiu, erau temeiuri lămurite, că moartea îşi fâlfâia aripele peste capetele lor tinere. Cum amândoi însă aveau rude multe şi vestite, ceasul fatal întârzià, de teama vendetei. Din cauza lor, toţi locuitorii satului Smixe erau împărţiţi în două tabere.

Pe deasupra duşmăniei de obârşie veche, o dragoste nenorocită le învenină şi mai mult sufletele. Amândoi tinerii erau în vârsta aceea când iubirea izbucneşte ca un vulcan ameninţător ; şi amândoi iubeau pe aceiaşi fată, cea mai frumoasă fată din satul lor, cu atâtea fete minunate.

Pica erà, ce-i drept, o frumuseţe cum rar e dat omului să întâlnească. Bătrânii înşişi se minunau de aşa arătare; femeile o alintau, fetele o pizmuiau. Pica însă nu luà seamă la clevetirele suratelor. Se ştià prea curată, prea mândră, ca să-i pese de noroiul ce se aruncà pe numele ei. Pe lângă că erà

cea mai desăvârşită făptură, ca fată, mai erà şi bogată, harnică şi iubitoare, faţă de toată lumea de sexul ei. Cum veneà primăvara, şi înfloreau trandafirii în grădiniţa ei, rupeà câte un bobocel să-l dăruiască vecinelor, ce treceau pe dinaintea casei, şi, cum numai în grădina Picăi înfloreau minunaţii trandafiri, nu erà vecină să n'o iubească pentru această dărnicie. Fetele totuşi....

Mama lui Celiu Sadocu, pusese de mult temei pe dragostea ce-i arătà Pica, când se întorceà cu urcioarele dela apă, şi ţineà s'o logodească după feciorul ei. De altfel, flăcăul o iubeà cu împătimire....

Ori pe dânsa, ori nici una! ziceà el mereu părinţilor. Nici Pica nu erà străină de sentimentul iubirei celei mai curate pentru mândrul şi voinicul Celiu. Natura îi făcuse par'că dinadinsul, ca să potrivească cea mai desăvârşită pereche. Pe obrajii amândorora înfloreà sănătatea cea mai deplină. In statura lor erà atâta graţie şi mlădiere, în ochii lor atâta farmec şi *vino 'ncoace.* Ai fi zis două flori crescute pe aceiaşi tulpină.

Ca vecini, se cunoşteau de mici; în copilărie se jucaseră de-a ascunselea prin tufele din grădină; acum că erau mari, o roşeaţă feciorelnică le catifelà faţa, când îşi dădeau bună ziua. De multe ori se uitau din prag, cu tristeţe, unul la altul, şi nu odată şi-au svântat câte o lacrimă prinsă în gene, ca un diamant într'o ţesătură fină de păiajin. Nici odată nu-şi destăinuiseră însă înviforarea din inimele lor. In Pind, dragostea rămâne mută, ruşinoasă, sfielnică, nemărturisită. Să se facă de râsul neamului! Pentru nimic în lume!

Şi aşa, patima cea mai dulce erà înăbuşită în sânul tinerilor noştri, ca floarea crescută într'o

crăpătură de stâncă. In zilele de horă, Celiu se uità la Pica cu ochi lacomi, flămânzi şi aprinşi, iar dânsa se uità dusă, în zarea limpede, ce bolteà munţii.

Intr'o seară, Celiu se plimbà tulburat, de colo până colo, pe bătătura din faţa casei. Erà târziu; satul dormeà dus. Luna îşi aşterneà lumina albă şi tremurătoare peste sat, par'că ar fi fost o pânză străvezie de borangic. Erà linişte peste tot, o linişte ce te îmbie la dragoste şi visare. Stelele scânteiau albe, ca nişte opale minunate, pe creştetele munţilor. Pârâul ce udă marginea satului, sclipeà ca o tăşie de argint, iar murmurul lui dulce, ca un plâns de violină, dădeà glas tăcerii de noapte.

Celiu văzù o umbră de om sărind peste gardul dela grădina Picăi şi rămase în nedumerire. Un om la Pica? Şi la ora aceea? Şi cine puteà fi îndrăznetul cutezător?

Celiu ajunse la gard, dintr'o alergătură, se uità cu luarea minte în grădină şi zări pe cineva, apropiindu-se de fereastra iubitei sale. Fereastra era închisă. Geamul străluceà în lună, ca un cristal, iar parfumul trandafirilor îmbălsămà toată împrejurimea. Privighetoarea cânta într'un vişin, plin de vişine, şi cântecul ei tremurător, întristător, păreà un epitalam de iubire. Sgomotul făcut de paşii lui Celiu atrase luarea aminte a îndrăzneţului săritor de garduri, şi, cât ai clipì din ochi, se strecură prin umbra pomilor, ca o veveriţă. In fuga lui, Celiu putù să vadă, în bătaia lunii, că rivalul său erà Cola Nasica. Inima i se oprise par'că; simţeà o ameţeală, ca şi când cineva l-ar fi isbit cu un ciocan în frunte. Urechile îi ţârâiau, sângele par'că nu mai circulà.

Trilul privighetoarei îl smulse din starea de în-

ţepenire, şi, ducându-şi mâna la tâmple, simţi că picături de sudoare i-o îmbroboneau. Cola Nasica, în grădina Picăi! I se părea straniu, straniu de tot! Sângele începù să-i ardă, vinele să-i svâcnească, de stau par'că să se rupă! Cum îndrăznise, el mişelul, să sară gardul. Pica îl iubeşte? Poate îl iubeşte! Şi el, îndrăgostitul de moarte, nu ştie nimic! Poate i-a spus dânsa să vie sub fereastra ei, în puterea nopţii! Poate a venit pentru a suta, a mia oară! A! nemernica! Vipera cu chip de înger şi cu ochi nevinovaţi de floare înlăcrimată de rouă! A, copilă născută din minciună şi prefăcătorie! Dacă cumva îl iubeşte pe el, pe duşmanul lui, pe Cola Nasica, apoi îi va asvârli cadavrul înaintea ei.... Iar pe dânsa.... n'o va cruţă nici mort... ci o va strivì ca pe o buruiană otrăvitoare...

Şi urechile îi vâjiau lui Celiu acum, obrajii i se aprinseră ca para focului, ochii îi scăpărau ca doi jari aprinşi. Tunete şi fulgere! Până azi îi fu scris să fie om cum se cade! Acum, nici tigrul nu puteà fi mai însetoşat de sânge! Toată energia rasei, toată puterea sângelui meridional, clocoteau în el! Şi, Celiu frământă cu palma lui robustă mânerul cuţitului dela cingătoare.

O durere amară îl năpădi, o tristeţe de moarte se împânzì peste inima lui tânără, învăpăiată, şi lacrimi grele, arzătoare, ca picuri de ceară topită, se înşiruiră peste faţa lui plină şi frumoasă. Iar luna se uità de sus, rece şi nepăsătoare, ca o bucată de marmoră fără viaţă... Celiu nu putù adormì toată noaptea; pleoapele îi cădeau grele peste ochi, şi totuşi, somnul, cu milostiva-i odihnă, nu veneà. Până'n răvărsat de ziuă, de patru ori se duse la fântână, de patru ori îşi puse capul înferbântat în

apa rece ca ghiaţa, şi tot îi eşiau aburi din cap. Tăcerea, farmecul nopţii, frumuseţea cerului, presărat cu boabe de piatră scumpă, nimic, nimic nu puteà să-l potolească şi să-i alunge gândurile triste— soli ai morţii neîndurătoare...

Spre a-şi mai răcorì sufletul trudit, eşì afară din sat, ca doară-doară priveliştea muntelui, ce se ridică ca un zid, spre miază zi, îi va uşurà povara durerii. Şezù pe o piatră albă, de pe dâmbul înflorit, şi se uità pierdut, în adâncul zărilor scânteetoare. Nu departe de el se auzià svâcnitul roţilor dela moara satului. Roţile se învârteau mereu şi într'una iar sgomotul ţipător umpleà împrejurimile; apa, ce căderà în cascadă, produceà un murmur nelămurit. In căderea ei, svârleà stropi albi ce scânteiau în lumina nopţii, plină de lună, ca boabe de diamante; tăcerea erà adâncă, religioasă, ca într'o biserică părăsită de mult... Moara împânzià umbra ei pe limpezimea canalului, şi, straşinele învechite, destrămate de vreme şi de vânt, păreau că plâng, ca o femee pe mormântul soţului său. Morarul, care încă nu se culcase, eşì afară, se uità la stele, ca să vadă cursul nopţii, şi începù să cânte un cântec bătrânesc, pe o melodie duioasă şi plângătoare. Dar, Celiu nu luà seama la toate cele. Inima lui păreà împietrită. Intr'un târziu, se sculă, şi, cu pas încet, tărăgănat, pornì iar spre casă. Dimineaţa, mamă-sa îl găsì în picioare. Privirea lui întunecată şi seacă, cearcănul dela ochi, paloarea feţei sale, tristeţea de pe fruntea lui, o neliniştiră.

— Dar ce ai? Pari obosit! Par'că n'ai dormit de fel, aşa eşti de tras şi galben! Te simţi cumva rău? Celiu nu răspunse, intră în casă, eşì degrabă, ca un om ce nu ştie ce vrea, şi se aşeză gânditor

pe prispă. Mamă-sa îl lăsă în pace, se duse în grădină, rupse câteva fire de busuioc înrourate, şi două garofiţe roşii ca jeraticul, şi i le dete să le miroasă. El le luă cu un zimbet trist, le puse pe genuchi, uitându-se la casa Picăi. Pica tocmai eşise în grădină. Ea începù să stropească florile cu apă proaspătă, iar părul lung şi frumos, îi cădeà desprins pe spate, ca un văl fin de mătasă. Faţa ei rumenă, plină de sănătate, buzele ei roşii ca floarea macului, privirea ei curată, ca o rază de dimineaţă, aprinseră şi mai mult inima lui Celiu. Făptură mai gingaşă şi mai fermecătoare ca Pica nu puteà fi alta. Nici zorile nu aveau strălucirea şi nevinovăţia ei. Totuşi, Celiu simţì că trupul îi arde ca'n foc, de dragoste şi de mânie. Se sculă, şi cu pas hotărît, se apropie de gard şi grăì răstit :—Uzi florile Pică ? Dimineaţa îngrijeşti de trandafiri şi noaptea sărbătoreşti dragostea, nu-i aşa? Şi, totuşi, te-ar crede cine-va o icoană de pus în altar! Frumoase apucături în munţii noştri ! Şi tocmai pe cine iubeşti ! Pe duşmanul meu Cola Nasica ! De aia cântà privighetoarea aseară ! Pe semne erà părtaşă la fericirea voastră şi vă cânta iubirea !...

Celiu tăcù. Pica, nedumerită, roşă la faţă de ruşine, cu ochii 'n pământ, grăì : Ce spui Celiu ? Ce-mi vorbeşti de dragoste, de Cola Nasica, pe care nu l'am văzut de cât odată, primăvara asta, la horă ! Tu mă ştii pe mine de aşa fată ? Dar care copilă a făcut la noi aşa cevà ca să fac şi eu ! Nici nu te înţeleg ! Zău, crede-mă ! Unde şi când m'ai văzut pe mine stând de vorbă cu dânsul !

— Astă noapte a fost în grădina ta, ca un tâlhar ; l'am văzut cu ochii mei. Să crezi, că nu mint !

— In grădina mea ? Să ştii că-i spun lui tata ! şi fraţilor mei !

— Care va să zică... nu-l iubeşti...

Pica se făcu roşă ca o cireaşă, la vorba asta, şi rămase ca împetrită. Par'că nu-i veneà că creadă ce auzise...

— Mulţumesc, Pică, şi la bună vedere. In curând ai să auzi despre Cola Nasica. M'oiu logodi mai degrabă cu moartea decât să-i las fapta nepedepsită. Mişelul! Tâlharul ! Va ştì cine e Celiu !... Şi Celiu dispărù. Din ziua aceea Celiu pândeà momentul de răzbunare. Dragostea lui nemărginită, adâncă, ca un fund de ocean frământat de valuri, nu-i dădeà pace ! Toată ura de familie, duşmănia cea veche, erau acum aţâţate, înveninate şi de patima iubirei. Prietenilor le spuneà mereu : *din noi doi unul trebue să dispară*... Şi prietenii îl credeau, ştiind cauzele bine-cuvântate.

Trecùse mai bine de o lună dela întâmplarea aceasta. Intr'o zi din luna lui Iulie, Celiu şi Cola Nasica se întâlniră afară din sat, pe drumul ce duce la *Biga*, o localitate plină de stâni. Erà pe înserate. Soarele înroşia încă vârfurile pădurilor cu razele-i de foc. Ţârâitul de greeri se auzià prin iarbă, trist şi monoton, iar turmele urcau dealurile în pas domol ; clopotele turmelor sunau ritmic, umplând văzduhul de sunete prelungi şi tărăgănate. Iarba înprăştià un miros plăcut, iar florile sălbatice smălţuiau toată zarea. Doi porumbei sălbateci gângureau într'o scorbură de paltin şi stoluri de păsărele sburau spre cuiburile lor tăinuite, in rămurelele arborilor. Dincolo, pe muchea unui deal, albeà un paraclis al satului, iar toaca tocà de vecernie. Cerul erà curat şi senin ca o undă de lac şi liniştea de seară se lăsà tot mai

dulce şi tot mai plină de vrajă. Departe mult, s
vedeau trecând caravanele de catâri, ce veneau spr
sat; în sat, fumul se înalţă în pale spre cer şi casel
se pierdeau în verdele închis al pomilor plini d
frunze şi de rod. Era o seară plină de poezie, d
farmec şi de sănătate. Trupul omului se simţi
mai uşor, mai dornic de viaţă, iar sufletul sorbi
însetat taina frumuseţilor naturii. Să fi avut omu
o sută de vieţi şi tot scurtă i s'ar fi părut existenţ
pe pământ.

Celiu şi Nasica însă simţiră voluptatea morţii, d
cum se zăriră. In ochii lor se aprinseră toate urile
moştenite dela părinţi; inimele lor ferbeau ca valu-
rile mării înfuriate; carnea de pe dânşii tremură, c
în spazmul convulsiunii; privirile li se încruţişară, ca
două oţele reci, sclipitoare, de moarte purtătoare.
Işi opriră caii, descălecară, se măsurară din creşte
până'n tălpi, cu ură, cu dispreţ, şi traseră cuţitele
din teacă. Făcură un cerc în jurul lor, în care trebuiă
să se bată, şi-şi deteră mâna dreaptă, ca atleţii de
circ; apoi se despărţiră, luară poziţie şi se repe-
ziră năvalnic, furioşi, unul asupra altuia, ca doi
leoparzi înfometaţi. Amândoi erau sprinteni, mlă-
dioşi, plini de putere şi de curagiu. Ura, furia, le
sporeă iuţeala mişcărilor; se atacau, se apropiau, se
depărtau, pândind fiecare clipa hotărîtoare, când
trebuiă să înplânte lama cuţitului în carnea duşma-
nului. De patru ori avură luptă corp la corp, de patru
ori se despărţiră, răcnind şi spumegând de mânie. La
al cincilea asalt, Celiu se azvârli ca un leu asupra
prăzii sale şi înplântă cuţitul în furca gâtului lui
Cola Nasica. Lovitura fù repede, ştraşnică, mortală.
Sângele ţâşni cu putere, rivalul se clătină şi căzù la
pământ, gemând, ca un taur isbit de măcelar. Un

horcăit, încă unul, şi cadavrul rămase înţepenit.
Doar calul lui Nasica nichezeà a jale—conştient
par'că de pierderea stăpânului său... Şi amurgul
începù să se lase tot mai vânăt, tot mai cernit...

. . . . . .

. . . . . .

A doua zi clopotele sunau a jale în satul Smixe.
Femeile treceau cu lumânările în mână, spre casa
celui mort. Erau triste şi îndurerate multe din ele.
Nasica erà de neam bun, aveà rude şi prieteni
mulţi, şi fiecare se aşteptà la o vendetă teribilă.
Toţi vorbeau şi aprobau sau desaprobau faptul,
după legăturile de familie şi după simpatie. Numai
un moşneag alb, ca omătul Pindului, om din vremea
veche, care văzuse şi păţise multe, clătină din cap
şi grăì către tineretul gata de harţă:

— Apoi, aşa a fost să fie! Aşa i-a fost zodia!
Acum, cuminte ar fi să vă cuminţiţi, voi tinerii
ăştia! Ajunge cu vendetele! Ce Dumnezeu! Nu
avem noi, românii, destui duşmani de lege străină
cari au jurat moartea neamului nostru! Să vă văd!
Arătaţi-vă vitejia faţă de dânşii şi mai cruţaţi sân-
gele frăţesc! Au fost şi pe vremea mea de acestea,
dar pe atunci cântà cucul românilor, nu cel de
neam străin! Luaţi seama! Incetaţi cu duşmăniile
între voi... duşmanii asta doresc!

Şi moşneagul se îndepărtă şchiopătând. Toţi se
uitau cu respect la pletele lui albe, şi, aşa, ca din tr'o
pornire din instinct, tinerii îşi deteră mâna,
se jurară să nu se mai bată cu armele pentru toate
nimicurile—cum bine ziceà bătrânul Bardă.

Şi două zile, după înmormântarea lui Cola Na-
sica, nimeni nu se arătă pe stradă, ca să nu deà
prilej de ciocniri între fraţi; iar bătrânii satului se

străduiau să împace pe cele două familii puternice, cari se duşmăneau de un veac şi cari aduseseră atâtea nenorociri asupra locuitorilor.

— Ne vom împăcà, de bună seamă, grăi bătrânul Nasica, către împăciuitori, când şi Celiu Sadocu îşi va aveà culcuşul colea, printre crucile dela cimitirul Sf. Antonie... Sătenii nu mai ziseră nimic—şi fie care plecă acasă spre a-şi gătì armele pentru ori ce întâmplare... La casa bătrânului Sadocu se adunară toate rudele, cei mai în vârstă în lăuntru, iar cei mai tineri făcând pază afară, aşteptându-se la un atac.

Numai la ferestrele Picăi nu se vedeà suflet de om. Par'că ar fi avut un mort în casă. Pica, tristă, abătută, cu ochii roşii de plâns, galbenă ca floarea soarelui de nedormire, nu vorbeà, nu mâncà, de două zile. Mamă-sa, torcând tăcută şi gânditoare, o furà cu coada ochiului, şi o mustrà blajin şi cu bunătate:

— Ci lasă gândurile pustiei, că doar nu eşti tu de vină!

— Ba nu, zău, mamă dragă, de vină nu-s, dar, din cauza mea s'a întâmplat grozava nenorocire. Ci-că Cola Nasica fù văzut într'o noapte în grădina noastră de Celiu .. şi... vezi tu .. unde ajunseră lucrurile... Şi mă doare, mamă, vezi tu, mă doare rău la inimă că... Şi Pica plângeà ; sughiţurile îi umflau pieptul alb de fecioară nevinovată.

Gândul ei erà acum la Celiu. Unde să fie el oare? Incotro s'o fi dus? Dacă nu l'ar prinde!...

Cam în cumpăna miezului de noapte, Pica stăteà singură la ferestră şi se uità afară, la cerul înstelat şi plin de seninătate. Erà tăcere. Abia un sâsâit de frunze, uşor, molatec, ca o melodie stinsă. Dintr'un pom începù să cânte privighetoarea. Ce frumos

cântà privighetoarea! Pica o ascultà dusă, înfrigurată, când, un bulgăre de ţărână lovì, ţoc, în geam. Pica se cutremură. Erà el... Celiu... Celiu, pentru care vărsase atâtea lacrimi...

— Pică, dá-te jos, căci am să-ţi vorbesc ceva! Şi ea, copila ruşinoasă, timidă, împinsă par'că de o forţă nevăzută, se văzù într'o clipă sub pomii din grădină. Celiu o strânse în braţe, suspinând, iară buzele lor se împreunară într'un sărut lung, pătimaş. De-asupra lor stăteà luceafărul, ca o lacrimă de aur, iar privighetoarea îşi vărsà trilul de argint în frunzişul sclipitor... Şi noaptea priveà mută, ca o taină de nepătruns...

Târziu, ca deşteptaţi din farmecul unui vis nespus de dulce, Celiu zise către Pica, cu glas duios şi plin de hotărîre: Ascultă, Pică :

— Ţii la viaţa mea?

— Te mai îndoeşti, Celiu!

— Dar la a ta?

— Atât cât trăeşti tu!

— Ei bine, atunci! Te hotărăşti să mergi cu mine? Vrei să părăseşti tată, mamă, fraţi şi surori, rude şi prietene, casă şi sat, tot, tot, ce este dulce şi plăcut pentru o fată? Dacă da, urmează-mă numai decât, căci uite, cerul începe să înălbească spre răsărit, şi n'aşi dorì să mai fie o bae de sânge, în satul nostru... Şi, scuturându-şi capul lui ca de leu, dete braţul iubitei sale, care, sprintenă şi mlădiosă, porni la pas cu dânsul, spre întunecata pădure dela *Dabo*, unde nu pătrund decât razele soarelui şi ciutele sălbatice. Când ajunseră la marginea satului, de pe înălţimea dealului spânatec, împodobit cu câte va tufe de mărăcini, aruncară o ultimă privire asupra caselor cufundate în linişte

şi somn, îşi şterseră câte o lacrimă de dor, şi s
afundară în desimea codrului, peste care ardeà lun
ca o candelă de chilimbar la căpătâiul unui mormân
Ani de zile nimeni nu le-a ştiut de urmă, afară d
bătrânul păstor Bucuvala, care, ori de câte ori auz
vorbindu-se de eroii noştri, dădeà din cap, zicând

— Ci-că mari-s pădurile noastre ca să le dai d
capăt şi să le descoperi sălaşul îndrăgostiţilor... Za
darnic vă bateţi capul ca să aflaţi unde îşi ascund vu
turii puii şi cuiburile, iar Celiu Sadocu pe frumoasa l
Pică, zâna munţilor cu izvoare... Şi bătrânul Bucu
vala surâdeà, clipind din ochi, cu un surâs plin d
grăitoare înţelesuri, iar tinerii se uitau la el ca la u
om care ştie multe şi care păstrează secretul, cu ace
credinţă statornică şi plină de devotament, ce n'
găşeşti decât numai la firile simple şi patriarhale.
Şi, într'adevăr, ce n'ar fi dat prietenii lui Sadoc
să ştie unde cuibăresc aceia cari călcând legi
tradiţionale şi obiceiurile neamului se căsătoriseră
faţa priveliştelor naturii, având de nuni stelele ceru
lui şi drept altar tufişul pădurei întunecate?! C
n'ar fi dat !

DIN ALE LUMII VALURI....

Noapte. Pe cerul întunecat, ca o mare furtu-
oasă, nori fugari alergau goniţi de vânt, asemenea
răbiilor negre cu vintrelele întinse. Vântul sufla
rin frunzişul zdrenţuit, iar frunzele sunau a jale şi
plâns: păreá un glas de muzică domoală, venit de
e alte tărâmuri. Satul dormeà, cufundat în întune-
c; din când în când, câte o lătrătură de dulău bă-
ân, câte un ţiuit de pasăre pribeagă, şi liniştea
deà iarăşi încremenită. Doar departe, pe muntele
ela *Padea Mare*, se zăreà o lumină mică, cât un
mbure de mac, luminând în biscricuţa *Schimbării*
faţă a Domnului.

— Ce noapte, ce noapte! zise bătrânul Culucuri,
ăpând obloanele de la fereastră, ca să se uite afară!
ar'c'ar fi noaptea vârcolacilor! Par'că s'ar adunà
răjitoarele la răspântii şi ar eşi morţii din mor-
inte! Auzi cum vântue! Doamne, Doamne cum vân-
e!... —Hei, babo, ai dat drumul cânelui! Nu-l aud
ci măcar mârâind! Şi ar fi bine să fie puţină pază.
uită-te ce noapte!

Baba, bătrâna lui Culucuri, privì la el, oftă lung,
fără a zice un cuvânt, urmă să depene ghemul
i departe. Pe faţa ei subţire, trasă, galbenă, ca
a cerii, o umbră de dulce suferinţă îşi tremurà
ioşia şi seninătatea. Păreà o icoană de biserică bă-

trâna cu *peşchirul* alb în cap, cu sarica ei neagră, cu aerul ei de visare.... Câte nu văzuse şi nu pă mise dânsa! Şi gândurile ei alergau acum, ca un s de lilieci, pe tărâmurile amintirilor! Amintirile i se curcau câte odată, şi un surâs trist, o lacrimă t zie, îi înfloreau pe buze ori în gene.

— Hei! Dar tare mult e de atuncea! Erà fată fată frumoasă, cum nu văzuse alta Pindul. Şi bătrâ îşi scutură capul de povara amintirilor, oftea şi deapănă, deapănă înainte. Uite zău! Sunt bine ca patruzeci de ani! Cum trece vremea! apa pe vaduri!

Patruzeci de ani! Şi par'c'ar fi ieri... Şi ia se vede tânără, voinică, frumoasă, ca un tra dafir învolt. Câţi tineri nu i-au aţinut drum pe vremea ei... Dar nimeni n'a cutezat să grăia o vorbă rea... Doamne fereşte!

Odată se dusese cu suratele vecine după fr şi căpşuni. Era în Maiu! Ce frumos e în Maiu! P sările cântau, florile smălţuiau plaiurile, codrii fre tau ca o muzică lină, ca o melodie de Verdi. Şi cerul senin şi plin de lumină, iar turmele de oi cau dealurile în sunete de bucium şi cavale. Şi fet se duseseră în pădurea dela «*Fântâna arauă*».

Erau vesele, vioaie ca nişte mierluţe, ce se sca în roua florilor. Doar erà primavară şi doar erau nere.... Apoi cine nu e vesel în Pind! Aerul pro păt şi sanătos, frumuseţa naturei, trilurile păsăre lor, mirosul florilor, toate, toate, anină aripi suflet lui şi cugetului.... Şi fetele cântau, roind după fr Ce frumos cântau fetele! Par'că-i sună în auz trânei melodia de odinioară.

—Stai, frate! îşi zice bătrâna în gând! Ce cân

cântam toate la olaltă? A, da! Mi-aduc aminte! Par'că cântecul ăsta:

Primăveară albă cu lilice-aroce
Ne'nvirzăsc pădurile cându tine vini,
Petruniclia cântă la fântâna-arace
Şi argavanlu (liliac) creşte tufe tru grădini!...

Ca nişte boabe de hurmuz ce cad pe un cristal luciu şi curat aşa-i picură în minte cuvintele cântecului de demult.... Şi iacă-tă că, când cântau mai spornic şi mai cald, un turc,—de unde iadul eşise!—se apropie de ele şi pune mâna pe *Fia Curti*, o fată ca o stea ce se desprinde din bolta cerului... *Că u! că oşti!* fetele sărirà toate la el, ca albinele din prisacă, la un nesocotit, şi-l legară, şi-l băturà, şi-l făcură de ocară, până ce veniră doi păstori cari îi făcură veacul.... Auzi colo! Un turc să aibă cutezare de a se uità la romănce! Dar de când Pindul nu s'a pomenit una ca asta! Şi bătrâna se gândeà depănând....

Din amintire în amintire, gândul i se oprì la feciorul ei mort cu cinci ani înainte. Şi ochii i se umezirà, şi fruntea i se întunecă, iar privirile îi încremeniră pe jeratecul scânteetor. Ghemul îi căzù din poală, se deşiră şi se rostogoli până la uşă. Vai ce fecior înghiţi pământul — arde l'ar para trăsnetului! Ce mândreţe de bărbat! Şi ce cuminte! Un fagure de miere şi mai puţin nu! Ca Mitre al ei n'or mai vedeà meleagurile Pindului! Şi bătrâna stă mută, rece, gânditoare, ca o Niobe împetrită! In ochii ei suri nu joacă nici o lumină de înfrăţire cu pământul! Cum ar dorì să moară chiar acum, în clipa asta! Dar moartea, neîndurătoarea, nu vine când vrei!... Şi bătrâna plânge!...

— Hei! Dar iar te apuci să mi te boceşti! Nu-i a bine ceeace faci tu, Hrisă, nu, zău! La ora asta cu bocetele! Cocoşul cântă pe grindă, de miez de noapte, şi tu te boceşti, ai!... Şi doar eşti femee bătrână!...

Zicând acestea, moşneagul Culcuri îşi netezì barba argintie şi scormonì focul cu un băţ. Scânteile săriră sus troscăind. El amestecă jeraticul, aprinse luleaua, pufăi de vre'o două ori, luă o doză de tabac, dint'o cutie veche de lemn, strănută, şi apoi începù să numere două câte două boabele de la mătănii. Cocoşul cânta răguşit, iar vântul alungà mereu norii dintr'o parte în alta a cerului.

Bătrâna, tristă, necăjită, se sculă, aprinse o lumânărică, se duse în odăiţa de alături, îşi făcù crucea la icoană, şi se culcă cu gândul aiurea.

Moşneagul rămase singur. Plosca cu vin erà la căpătâiu. Era o ploscă minunată; o ridică, o duse la gură, şi gâl-gâl-gâl, sorbì cu poftă câteva înghiţituri. Ci că bun e!... Şi iar o puse la loc.

Apoi moşneagul îşi întinse trupul voinic, bine zidit, şi-şi răzimă tâmpla în palmă. Vatra erà caldă, cenuşa caldă. Căldura îi dădeà moşneagului viaţă par'că. Şi gândurile începură să colinde meleagurile.

Culucuri nu puteà dormì. Un junghiu vechiu, între coaste, nu-i dădeà pace. Apoi inima îi erà ticăită. Feciorul său Ion, plecă de o lună cu caravana de catâri, şi încă nu se vedeà să vie. Ce-o fi cu el! Că tare i se pune negru la inimă bietului moşneag!

Încă pe el, pe Ion, îl are! Şi-l ştie pe drumuri, prin ţinuturi străine, cu viaţa veşnic irosită ca frunzele de toamnă, spulberate de vânturi. Şi vremile-s grele! Cârjalii, cete de bandiţi, Arbănaşi ce fură şi ucid pentru un icosar! Şi-l ştie pe Ion iute, aprins, ambiţios, că nu s'ar da în lături nici odată, nici odată! Aşa fuse şi el, bătrânul, în tinereţele lui! Un munte de om! Dar acuşi! Ce vrei! Toate la vremea lor! De aia ne naştem, ca să îmbătrânim şi să murim!

Şi bătrânul îşi prinde iarăşi şi iarăşi barba lungă, pe care n'o mai tunse de când îi muri feciorul—dumnezeu să-l ierte; şi apoi iar scormonì jeratecul scânteitor, ca pietrele de rubin. Iar afară vântul mugeà cu putere, prin crengile uscate, desfrunzite de toamnă.

In colţul odăii, candela sfârâia a stingere, şi cea din urmă scânteere a ei pâlpâià tremurătoare. Culucuri se uită la ea şi repetă în gând *pe tatăl nostru carele eşti în ceruri;* apoi închise ochii; şi începù iar să se gândească. In mintea lui vedeà par'că caravanele de catâri şi ascultà sunetul potcoavelor pe drumurile pietruite, din câmpiile Vardarului, pe unde se dusese fiul său Ion, cu încă trei-patru tovarăşi. Toată tinereţea i se deşterneà acum în oglinda minţii, plină, frumoasă, sclipitoare. Se vedeà voinic ca însuş fiul său Ion. Ce mai viaţă! Ce de primejdii! Straşnic popor mai sunt şi Aromânii ăştia! Cutreeră împărăţia, dela un capăt la altul, fără să le pese de nimenea! Turcii nu se agaţă de ei, ştiind că Olahul e zurbagiu şi certareţ. Doar Gheghii sunt ai iadului! Sunt fioroşi Albanejii ăştia cu capetele tunse la tâmple şi cu chica lungă pe spate! Caută ceartă cu lumânarea! Dar... Românii... le vin de hac. Şi totuşi, nu ştie de ce, par'că i-e frică, bietului moşneag, să nu i se întâmple vre-o nenorocire lui Ion. E drept, şi-a luat el pistoalele la plecare, dar ce, parcă duşmanul te atacă deschis! Nici gând! Se pune colea, la pândă, după un mărăcine, ori sub arcurile de poduri, şi când treci, *pac*, şi te-a culcat la pă-

mânt. Aşa zău! Şi Culucuri se învârteşte pe parte cealaltă şi oftează....

La biserica din piaţă, ceasul bate două şi-i aşa de tristă bătaia ceasului! Profundă, sinistră şi lugrubă par'că! Bătrâna, în odaea de alături, visează şi ţipă în somn. Cum ţipă bătrâna! Ca muşcată de şarpe! Moşneagul sare în picioare, merge la ea, o scutură, o strigă pe nume, grăind:—Ce-i Hriso! Pe semne că ai visat urât! Ce-i fi visat, că tare ai răcnit. Aş vreà să ştiu. Bătrâna, somnoroasă, speriată de vis, cu privirea aiurită, începu să spue:—Grozav am visat! Grozav! Cum îmi bate inima! tremură carnea de pe mine! Ce-o mai fi şi asta! Să vezi! Se adunase par'că lume multă la noi şi se făceà că-l însuram pe Ion, feciorul nostru. Era îmbrăcat în alb — şi frumos ca un soare; ba mai mândru ca un soare. Lumea cântà, lăutarii aşişderea, era chiote şi veselie, când ce să vezi.... casa se aprinse... flăcările creşteau tot mai mari.... până 'n bolta cerului.... iar tavanul se prăvăli peste noi, cu foc cu tot. Şi Ion gemeà sub dărâmături; şi se sbătea că o pasăre în gură de şearpe. Of, doamne, doamne cum ţipà şi cum se zbăteà! Ce-o mai fi însemnând şi asta, că de o lună n'avem ştiri de la el. Şi drumurile sunt aşa de grele şi de primejdioase acum! De nu i s'o fi întâmplat vre-o nefericire!...

Şi bătrâna tăcu. Faţa ei păreà ca de var. Părul cărunt, despletit, cădeà în şuviţe sure, pe umerii ei slăbiţi. Moşul, rezemat de perete, se uità în ochii ei şi stăteà, aşa, pierdut, ca un om dus pe cele lumi ca un sfânt pironit în cue. Nu ştià ce să creadă. Dacă va fi să mai beà un pahar apoi n'are să fie mai tare ca moartea. Şi ce n'ar da el acum să moară spre a nu mai vedeà cu ochii cine ştie ce nenorocire!

Ce n'ar da! Şi-a trăit viaţa! La ce să mai facă umbră pământului!

Bătrânul se întoarse la iatacul lui, se culcă, dar nu putù adormì. Stoluri-stoluri îi treceau gândurile prin cap, cari de cari mai triste, mai posomorâte. Ceasul bătù trei, patru, şi el tot treaz erà. Cum se lumină de ziuă eşì pe prispă afară. Işi aprinse pipa, se aşeză sub nuc şi priveà zarea din spre *crucea mare*, pe unde veneàu caravanele de catâri. Vântul dimineţii suflà rece, cerul erà mai senin, zările mai luminoase. Asupra capului lui, frunzele de nuc cădeau leneşe, galbene, uscate. Curtea era numai frunze; se scuturaseră atâtea în timpul nopţii! Stoluri de păsări treceau ţipând, prin aer, sburând ca clipele. Din coşurile caselor fumul se înalţà în rotogoale şi tot satul se înecà în smoala fumului. Câte o bătrână, împletind la ciorapi, treceà grăbită spre vecini, iar clopotul sunà, chemând pe şcolari la biserică, în tinda căreia se învaţà carte.

Moşneagul Culucuri se uità, ascultà, şi gândurile îi alergau departe, ca un stol de porumbei obosiţi. Când va mai venì Ion? De l'ar mai vedeà odată! Să-l vadă şi să moară! Nici el nu ştie de ce i s'a făcut aşa dor de dânsul! Par'că i-ar fi a presimţire rea!...

. . . . . .

Colo departe, la *cruce*, se vede venind o caravană. Şirul de catâri se lămureşte tot mai bine; şi merg catârii încet, cu pas sigur şi domol, ducând povara în spinare. Bătrânul tresare; o bucurie amestecată cu o teamă de nebiruit îl stăpâneşte. Ah, visul babei! Ce vis urât! Dar visele sunt nimicuri! Copilării! Şi totuşi! A visat urât baba! Urât de tot! Iar lui i se bate ochiul stâng! Alta acum! Ce-o mai fi şi asta! Bătrânul se scoală, cheamă pe bătrâna, care vine gră-

bită, şi îi zice:—Vezi tu, Hriso? Uită-te colo, la *cruce*! E caravana noastră! Cunosc catârii! Uite *Cerba*! Şi Corba! Şi Mata! Şi Ghiula! (1)

Da, da! E caravana noastră! Ia pune ceva surcele în foc. Amuşi taiu edul, că de-aia l'am îngrăşat! Ion vine obosit, drăguţul de el, şi o ciorbă, puţină friptură, o duşcă de vin din cel bun şi vechiu tare l'ar întremă. Hai, repede, repede focul! Şi bătrâna dispărù în casă

După un sfert de oră, caravana intră în sat. Bătrânul, nerăbdător, eşise întru întâmpinarea feciorului, cu suflet şovăitor.

Catârii trecură pe dinaintea lui dar Ion nu se arătà. Inima începù să-i bată cu putere! Văzù pe tovarăşii lui Ion şi par'că nu-i venià să întrebe, de teama vre unei nenorociri.

Infine, văzând pe Cola Cazzaro, se apropie de el şi-l întrebă : dar Ion al meu, unde-i Ion? Cola Cazzaro plecă capul şi murmură încet : Fă-ţi curagiu, bătrâne? A murit ca un viteaz! Poţi fi mândru de feciorul tău! Ce vrei! Toţi vom murì!

Bătrânul Culucuri rămase aşa, ca o statue, toeagul îi căzù din mână, apoi isbucnì într'un plâns nebun, dureros. Tot satul răsunà de ţipetele şi vaetele lui, lumea se strânse să-l mângâe cu vorbe îmbărbătătoare, pe bietul bătrân, dar zadarnic. Ţipà şi-şi rupeà pletele cu disperare. Inalt şi frumos cum erà, întins la pământ, părea o coloană căzută dintr'un templu păgân.

— Fă-ţi curagiu, moş Culucuri, îi ziceà bătrâna Docu, fă-ţi curagiu, zău, că aşa ţi-a fost ursita. Oricât te-ai văicărà, nu învie morţii! Nu învie! Zadarnic! Şi-apoi, gândeşte-te că nu eşti singur pe lume. Mai

1) Nume de catâri la macedo-români.

ai şi pe Hrisa ; trebue să fii tare acuşi ca oţelul, căci doar tu eşti mângâerea şi razimul ei. Tot mângâindu-l şi tot încurajindu-l, bătrânul, mai de rusine, mai de stăpânire, se sculă, într'un târziu, îşi luă toiagul, şi, cu pas încet, greoi, tărăgănat, cu mijlocul frânt par'că în două, pornì spre casă, vărsând şiroae de lacrimi aprinse, ca plumbul topit. Cum intră în curte, văzù lume, lume multă de tot, intrând şi eşind din casa lui. Vecinele eraù triste, posomorâte. Unele îşi făceaù crucea bolborosind : Doamne, Doamne, ce nenorocire!

Bătrânul Culucuri înţelese că o nouă nenorocire îl izbì, că un nou trăznet căzù pe capul lui. Abia răsuflând, urcă scările întortochiate. Scările trosniaù sub greuratea lui. Cum intră în odaia mare văzù pe bătrâna întinsă, moartă. Pe faţa ei erà zugrăvită durerea cea mai grozavă. Gura îi erà strânsă, în gene îi lucià o lacrimă, ca un bob de rouă, pe un firicel de iarbă. O trăznise vestea morţii lui Ion. O vecină venì să-i spue nenorocirea ce o izbise, şi, n'apucă să isprăviască, că bătrâna căzù ca o bucată de marmoră ce se desprinde dintr'o clădire gata de prăbuşire. La capul ei ardeaù lumânările, iar tufe de busuioc, puse pe mâinele ei încrucişate, parfumau odaea. Femeile o bociaù încet, pline de jale. Bătrânul Culucuri, văzând pe bătrâna moartă, căzù grămadă, într'un colţ, ca o surpătură de pământ. Abia spre seară îşi venì în fire, când clopotele dela biserica Sf. Maria sunau încet şi lugubru. A doua zi bătrâna fu dusă la cimitir şi înmormântată printre crucile strâmbe de lemn ale satului. Bătrânul nici n'a putut s'o însoţiască până la locaşul de veci....

. . . . . .

Sub nucul din grădină, de cum se crăpă de ziuă

până'n seară, sătenii vedeau pe moș Culucuri stând pe prispă, nemișcat, îngândurat, ca o statue albă la căpătâiul unui mormânt. Argintul pletelor îi fălfăià pe umeri la bătaea vântului de toamnă, iar ochii lui se perdeau în zarea albastră, triști și fără viață par'că. Frunzele nucului cădeau, una câte una, pe capul lui și la picioarele lui, altele se învălmășiau în grădină, suflate de vânt. Bătrânul își aprindea luleaua, fumà într'una, și, din timp în timp, bătea cu toiagul în pământ. Foc numai licărià în casa lui; o pală de fum nu se mai înălță din ogiacul in care o bufniță își făcuse de mult cuibul. Doar o vecină venià, de două ori pe zi, să mai îngrijască de cel mort printre vii. O bucată de pâine cu o felioară de urdă ori de caș îi erà de ajuns bătrânului. Numai pisica mionà pe lângă el, frecându-se de genunchii lui, la soare, iar câinele hămăià a jale și a singurătate.

Bătrânul Culucuri nu luà seamă însă la drăgăstoasele dobitoace, ci trist, blând, cu ochii îndreptați mereu spre zarea dela »*Crucea mare*« grăià, văzând că se desprinde câte o caravană, din depărtarea cuprinsului. Uite-o caravană! E caravana noastră! Văd eu catârii: *Cerba*, *Corba*, *Mata*, *Ghiula*! Uite și pe Ion! E el, Ion al meu! Il cunosc după mers, cât e de departe până acolo! Oh, bine că vine, înainte de-a'mi dasufletul! Cum mă topiam de dorul lui!... Și o lumină de bucurie transfigurătoare lucià pe chipul blajin și senin al bietului bătrân! Își lua toiagul și porneà să iasă întru întâmpinarea lui Ion!...

Dar Ion nu mai vine, nu mai vine, sărman bătrân îndurerat, al neamului meu!... Câți ca tine, cari își jelesc pe feciorii lor morți pe drumurile meleagurilor străine!... Câți ca tine! Zadarnic îl aștepți!

DESTINUL MAI TARE CA ZEII!...

Ea erà oacheșă și frumoasă și se numeà Tanușa; el erà mândru și bălan și-l chemà Mena. Amândoi erau de familii bogate, vlăstare de mari proprietari, cu un șir de bunici și străbunici vestiți la românii din ținutul Olimpului. Casele li se învecinau, și'n grădinile lor înfloreau aceiași trandafiri, albi și roșii, aceleași mușcate și aceleași garofițe, cu foi însângerate; ba încă, păsările de primăvară sburau dintr'o grădină într'alta, ca să-și ciripească versurile și dorurile, ca și cum amândoi tinerii erau sortiți să-și legene sufletele în melodia acelorași cântece fermecătoare.

Aproape nici prin vârstă nu se deosebeau: Mena împlinise optsprezece ani, Tanușa șeaptesprezece.

Și, lucru foarte curios, amândoi erau singuri la părinți. Se cunoșteau de mici copii, crescuseră împreună, și se iubeau fără să-și deà seamă: dragostea lor creșteà, an de an, ca și frumusețea lor răpitoare. Ochii ei erau negri ca murele, ai lui albaștri-vineți, ca două frumoase viorele. Lumea se uità la dânșii ca la perechea cea mai potrivită și mai desăvârșită; și nu erà om cum se cade care să se îndoiască de apropiata lor păsire înaintea altarului — pentru bucuria întregului orășel *Vlaho-Livadia*.

Cât despre părinții lor aveau o mare prietenie iar dragostea lor erà de toți lăudată.

Mamele tinerilor se asemănau ca două picături de rouă: aveau aceleași porniri sufletești, aceleași năzuinți, aceiași mândrie îndulcită de o nesfârșită bunătate. Și o conștiință deplină despre întâetatea lor, față de lumea cealaltă.

La biserică le vedeai pururea împreună, îmbrăcate la fel, împodobite cu scule de preț, cumpărate dela cei mai de seamă giuvaergii din orașul Salonic. Nimeni nu purtà ștofe de mătase foșnitoare cercei și brățări cu diamante sclipitoare, ca dânsele. Femeile nu cârteau însă, știindu-le bogate, de familii vechi și cu vază, și, pe deasupra, iubitoare și prevenitoare până și către cele mai sărace și mai amărâte.

Nu tot așà de bine și de lesne se înțelegeau însă în tot și în toate, și bărbații; căci, cu toată iubirea și amiciția ce-i legà sufletește, erau totuși clipe când se despărțeau cu oarecare amărăciune și nemulțumire. Cauza erà simplă: deosebirea de firi. Nera, tatăl lui Mena, erà ambițios, mândru până la trufie, de o natură pasionată și dictatorială. Forța lui trupească, frumusețea plină de grații, acel nu știu ce eroic și seniorial ce se desprindeà din înfățișarea lui, precum și colosala-i avuție, aninau aripi închipuirii sale; în lume, totuși, păstrà o vădită drăgălășenie și mărinimie — ceeace îl făceà simpatic și iubit.

Surla, tatăl Tanușei și prietenul lui Nera, erà dimpotrivă: bun, simplu, prietenos din cale afară și împăciuitor în toate. Mai în totdeauna primeà vederile amicului său, numai și numai ca să nu-l

atingă și să nu producă răceală și neînțelegeri între dânșii. Totuși nu reușià totdeauna. Ceeace doreà să dreagă Surla însă, prin răbdare, s'a pus să strice răutatea lumii, vecinic pizmătareță și clevetitoare... Prietenia și dragostea acestor doui fruntași nu conveneà la mulți. Incepuse să se șoptească pe ici pe colo — dela un timp — lucruri grozave pe seama lor: se șopteà anume că între Nera și soția lui Surla ar fi fost oarecari simpatii ce ar fi putut să ajungă vinovate prin îngăduința lui Surla; că răsfățatul Cupidon semănà flori de dragoste veninoasă în inimele tinere ale Tanușei și a lui Nera, tot din cauza îndulgenței părinților. Șoaptele acestea, sfioase și neîndemânatece la început, capătă tot mai multă putere și crezare, pe măsură ce se suflă în ele, întocmai ca flăcările primejdioase mânate de vânt. De la om la om, din casă în casă și din loc în loc, ele ajung până la urechile lui Surla, pe căi piezișe, întortochiate, primejdioase pentru buna reputație a celui mai cinstit om precum și pentru liniștea și seninătatea sufletească a întregii familii. Desigur, nimic nu erà adevărat din născocirile acelea mizerabile, dar oare noroiul nu poate murdări și altarele cele mai sfinte și mai curate? Și Surla, care desprețuì la început aceste urzeli mârșave, scuturându-și sufletul de orice bănuială, precum te scuturi de un șarpe otrăvitor, ce cată să se încolăcească de trupul tău, începù să simtă o tristețe nesfârșită și o adâncă supărare, gândindu-se la grozăvia acestor calomnii.

Deși sigur de nevinovăția soției și copilei sale, totuși, otrava cădeà strop cu strop în inima lui, și

gânduri negre îl săpau, ca picăturile de ploae marmora cea tare şi curată. Ca un stol de lilieci negri, ce roesc pe ruinile unui templu, roiau gândurile întunecate în creerul lui. Cu toată tăria şi seninătatea lui, bârfelile acestea îi sfârâiau adesea în inimă, ca nişte piroane înroşite în foc. Şi tare mult îl dureau...

Soarele îi părea mai întunecat acum, iar lumea o cuşcă de fiare sălbatece. Îi era silă de oameni şi ruşine de el însuşi. Sigur de caracterul sincer şi cinstit al lui Nera, începeà să-l urască totuşi. Ceva straniu se petreceà în el ; parc'à un demon vrăjmaş îl chinuià, ca vulturul din poveşti pe Prometeu. Intr'un mediu aşa de virtuos, ca acela al românilor din Macedonia, nelegiuiri de acestea se pedepsesc cu cele mai sângeroase vendete... Dar pe cine să pedepsească el ? Pe cine ? Oare toate clevetirele nu erau un basm născocit, spre a-l tulburà şi chinuì ? Şi totuşi !... Neştiind pe cine să se răzbune, se răzbunà pe sinea lui, chinuindu-se. Două seri dearândul nu putuse adormì şi zorile îl surprinseră cu ferestrele deschise, palid la faţă, şi sorbind răcoarea dimineţilor de primăvară.

Nici soţia lui nu puteà ghicì pricina mâhnirei sale. Ea ştià cum că afacerile îi merg minunat, că moşia promiteà o recoltă frumoasă, că dobânzile curgeau gârlă iar servitorii îi erau credincioşi şi vrednici — şi nici prin gând nu-i treceà pozna blestemată ce-i otrăveà sângele. Ceeace-l necăjeà mai tare pe el, erà gândul dacă trebuie să strice prietenia cu Nera, aruncându-i în faţă dispreţul lui. Dar cum să se strice, când nu-l găseà vinovat ! Şi apoi ! De-ar rupe-o cu el, aşa din senin, nu ar dà oare prilej celor răi să cârtească mai strașnic. Nu găsesc mişeii motive destule să întoarcă pagina şi aşa şi aşa !... Mă cert cu Nera, de pildă ! Vor zice : Vedeţi ? S'a certat după ce i-a rupt toate florile din pomul dragostei. Rămâi prieten mai departe : desigur, grăesc nebunii, face pe nu vede, pe nu ştie... Şi Surla, se încurcà rău de tot în ţesătura planurilor sale nehotărîte şi şovăelnice.

In timpul acesta, toată dragostea şi mila lui fură concentrate asupra unicei sale copile Tanuşa. Curăţenia ei vestalină, frumuseţea desăvârşită, statuarică, boiul mlădios ca o creangă de trandafiri, şi ochi mari, în cari pluteau atâtea umbre şi vise, îl fermecau şi-l înduioşau.

Când o vedeà stropindu-şi panselinele şi lăcrimioarele din glăstre, busuiocul şi verbinele din straturi, veselă şi zglobie ca o păsărică din crâng, inima i se umpleà de dor şi de iubire. O văzuse adeseaori visătoare, dusă pe gânduri, cu privirile pierdute în zările albastre, şi ghicise năzuinţele ei feciorelnice ; o surprinsese de câteva dăţi la fereastră, uitându-se la frumuseţele de noapte ale cerului scânteetor, şi-i înţelesese bătăile inimii virginale.

Şi ştià bine, cum că sufletul fetelor este ca un adânc de lac albastru, liniştit şi senin, în care se răsfrâng toate podoabele naturii : ramuri de pomi înflorite, luceferi de foc, maluri înverzite, când vântul nu le tulbură ; dar că se întunecă amarnic, când norii cerului şi norii dragostei îşi lasă umbra pe oglinda lor netedă şi curată. Şi Surla, care nu erà străin de firească înclinare a odraslei sale, către băiatul amicului său Nera, se mâhnì foarte, cugetând la şoaptele nevrednicilor ; nu osândeà totuşi un simţământ curat, nevinovat, după cum nimeni nu

osândește raza soarelui ce face să germineze natura. Și apoi, el însuși îi vorbise de atâtea ori despre dorința lui de a o vedeà odată păşind pragul casei lui Nera, ca mireasă — căci doar Mena erà tânărul cel mai de nădejde din ținuturile vecine. Prietenia veche între familii, bogăția lui și a prietenului său, curățenia dragostei lor copilărești, nu erau oare atâtea temeiuri pentru cel mai dulce și mai fericit viitor?...

Nu-și va mărità fata după un necunoscut, ca să fie dusă într'o casă straină; ci, dând-o lui Mena, doar-doar de și-o schimbà pragul și strașina...

Grădinița plină de flori va fi îngrijită iarăși de mânuțele ei, iar el va simți plăcerea părintească de a o vedeà trecând mereu pe sub fereastră, cu ibricul cel de argint, ca să ude iubitele ei flori; și se va bucurà de bucuria ei, se va simți fericit de fericirea ei. Având-o mereu pe lângă dânsul, de bună seamă că la bătrânețe îi va sprijini pașii tremurători și-i va așezà scăunelul de palisandru pe lespezile sure din curtea lui plină de viță de vie și de soare... Și tot uitându-se la copila lui, inima i se înviorà, ochii i se umeziră de mulțumire, iar gândurile întunecate de până atunci dispărură ca un stol de corbi croncănitori, alungați dintr'un cimitir plin de cruci. Inseninat și îmbărbătat de frumoșii ochi, ai fiicei sale, se hotărî să meargă la Nera, ca să-i propue logodna copiilor lor, găsind că, cu mijlocul acesta, va pune capăt și bârfelilor de pizmă ce-i tulburară o clipă odihna și somnul...

II

Pe la patru după amiază, Surla intră în curtea lui Nera, minunata curte a lui Nera, pietruită cu fel de fel de scoici de toate culorile, asemenea unui mozaic ce încântă vederea. Havuzul de marmoră albă, din mijlocul curții, svârlea apa sus, în snopi de argint, împrăștiind o răcoare plăcută și înviorătoare. Vița de vie, de lângă intrarea în casă, înfrunzise, și o umbră ușoară se lăsà pe lespezile frumos tăiate și orânduite; un canar cu pene aurii cântà drăgăstos în colivia lui de nuc lustruit, cu plachete de sidef strălucitor.

Nera ședeà într'un fotoliu de pluș, sub boltă, sorbindu-și ceașca de cafea și fumând a lene și visător; lângă dânsul erà așezată o măsuță de mahon, cu colțurile îmbrăcate într'un înveliș de fildeș, iar pe masă o antologie veche, cu poezii din cei mai mari poeți moderni ai Greciei, printre cari nu lipseau nici câteva bucăți de *Anacreon*. Pe scoarțele antologiei, frumos legată, strălucea o minunată tabacheră de argint, cu scene din luptele centaurilor, din mitologia greacă. Tabachera erà un cap de operă ca lucrătură fină și artistică. Un vestit argintar român din Aspropotam i-o lucrase, la Elasona, și Nera erà foarte mândru de această sculă, împodobită, pe deasupra, și cu câte-va camee vechi originale, de o frumusețe și însemnătate arheologică fără preț.

Nera, în puterea frumuseții și a bărbăției încă, — aveà 40 de ani — cu obrajii trandafirii, păreà așà de mulțumit și de fericit în căldura fotoliului său, că zeii olimpului, ce străluceà în zare, l'ar fi invidiat — dacă zeii n'ar fi murit de mult...

La vederea lui Surla o lumină vădită de bucurie îi flutură în ochi și pe față, de vreme ce nu-l văzuse de patru zile, lucru neobișnuit între cei doui prieteni; și Nera își imputà lui această supărare a

lui Surla, încredințat că amicul său nu venise pe la el din pricină că în discuțiunea din urmă fusese mai aspru ca în totdeauna cu el. Și cum Nera nu erà nici rău, nici egoist, ci pornit și de o fire capriţioasă și supărăcioasă, aveà adânci părèri de rău de depășirea măsurei bunei cuviinți față de iubitul său prieten, pe care îl iubeà sincer și fără rezervă. S'ar fi dus el la Surla ca să-l vadă, dar un simț de mândrie exagerată, conștiința despre vina lui, rușinea de a se recunoaște vinovat, atâtea nimicuri fără însemnătate pentru o fire mai puțin impresionabilă, îl opriseră de a vizità pe acela fără de care zilele și orele îi păreau goale și fără noimă.

Venirea lui Surla deci îi pricinuì multă plăcere sufletească, deși mândria lui suferià, întrucât recunoșteà bunătatea și superioritatea de caracter a prietenului său.

Plin de vioiciune și de voe bună întinse mâna lui Surla, zicând:

— Te credeam supărat pe mine, dragă amice, dacă n'ai mai venit pe la mine.

Și nu-ți închipui ce rău îmi părea! Iți mulțumesc, că nu ții seamă de toate nimicurile. Am și eu slăbiciunile mele, dar știi că te iubesc... O, dacă-ai ști! Zilele astea am simțit cât te iubesc și te prețuesc! Trebuie să pierzi ceva ca să-ți dai socoteală de valoarea lucrului pierdut. Dar în fine! Nu ești supărat, nu-i așa?

—Supărat eu? Dar ce motive aș aveà? Doar suntem prieteni de când gănguream primele cuvinte! Apoi fiecare cu firea lui! Surla uitase toate neplăcerile ce-i căşunaseră bârfelile dușmanilor, și, mișcat de dragostea sinceră a lui Nera, simțià că-l iubește mai mult decât și-ar fi închipuit. Canarul

care începuse să cânte, săltând în colivie, le întrerupse vorba, pe când o rază de soare, tremurătoare și galbenă ca un fir de beteală, se strecură prin frunzișul catifelat, luminând obrajii înfloriți ai lui Nera.

Surla, care venise hotărît să-i vorbească prietenului său despre viitorul copiilor lor, reluă cu oarecare însuflețire:

— Știi, Nera, la ce m'am gândit azi de dimineață, privind piscurile pline de omăt ale Olimpului?

— La ce te-ai gândit! Doar nu vei fi dorit să te ospătezi cu zeii, admirând frumusețea Venerei și ochii mari ai Jononei!

— Ba de loc! Dacă zeii sunt supuși morții, cu atât mai vârtos ar trebui să ne așteptăm noi muritorii la stingerea de veci; de aceea am cugetat că n'ar fi nepotrivit să ne gândim la viitorul odraslelor noastre, până nu ne atinge coasa morții. E drept, suntem încă în deplină putere, dar omul ca frunza și ca iarba este... Și cred că Mena și Tanușa au atins vârsta căsătoriei — potrivit obiceiurilor noastre — spre a ne gândi că n'ar fi rău dacă....

— Te înțeleg! Judec la fel! Și dacă nu te-am văzut zilele acestea, mă gândeam chiar să ne îmbunăm, logodind vlăstarele noastre. Sunt așa de potriviți și vor fi fericiți.

Și, Nera, chemându-și și pe soția lui, care punea la umbră ghiveciurile cu flori, îi spuse dorința lui Surla și pe a lui. Plină de bucurie și rumenă ca o floare, îi felicită pentru buna lor hotărîre, rămânînd ca a doua zi, zi de sărbătoare, să facă logodna cu toată pompa cuvenită; și'ntr'adevăr, în ziua următoare, nu rămase om de omenie care să nu fi venit la

mesele întinse sub pomii din grădină și printre boschetele de liliac. Toată lumea înțelegeà acum dragostea prietenească a celor două puternice familii, iar clevetitorii se deteră la fund, ca broaștele orăcăitoare într'un eleșteu...

III

O săptămână după logodnă, Surla își duse familia la moșia situată la vr'eo 10 kilometri departe de *Vlaho-Livadia*. Cum erà pe la finele lui Maiu, vremea erà o splendoare. Cu două zile înainte plouase și aerul se împrospătase. Erà o răcoare plăcută peste tot. Văzduhul erà încărcat de miros de sulfină și de narcișI. Pământul aburià încă la ivirea soarelui și florile păreau înlăcrimate. Tot câmpul erà o floare. Conacul, reparat și văruit de curând, strălucеà alb ca laptele, iar chiparoșii verzi de pe marginea lacului își desemnau trunchiurile lor svelte și puternice în fundul apelor limpezi și scânteetoare ca argintul. Câteva lebede, albe ca zăpada, vâsliau leneș pe lac, pe când migdalii fășiau din frunză, mișcați de un vânt ușor și încărcat de mirezme. Pe unul din hornurile conacului tocà o barză bătrână, stând într'un picior, și scăldându-se în lumina caldă a soarelui de dimineață. Nu departe se vedeau semănăturile cele frumoase, lanurile bogate în cari își înălțau capetele roșii, ca niște pete de sânge, macii cei minunați, ce cresc așa de mulți în ținuturile acelea. Toată zarea păreà un ocean de holde, undoiat de vânt...

Turturelele cântau în tufărișul din deal, pe când pitpalacii dactilau prin grânele înecate în aurul sclipitor al soarelui. Fluturii scânteiau vioi în aer, ca niște opale și ametiste sburătoare, iar albinele băzăiau—roiuri-roiuri—lăsându-se pe caliciul florilor pline de parfum și miere: ele păreau niște bumbi de aur incrustați în sidef...

Tanușa se uità dela fereastra conacului la toate podoabele primăverii și inima îi tremurà de bucurie ca o aripă de porumbel în sburare. Ea nu se puteà sătură admirând frumusețile dumnezeești ale naturii și ochii îi plutiau departe, departe, în zările albastre, pline de farmec și lumină, și peste holdele undulătoare. Și se simțià așa de fericită copila! Cevà divin, ce nu se poate dà nici în culori, nici în cuvinte, îi îmbătà simțirile ei feciorelnice. Ii veneà par'că să sărute țărâna, să strângă la sân toată natura — așa îi erà inima plină de dor și de poezie. Niciodată nu simțise farmecul vieții, drăgălășenia florilor și armonia glasurilor de păsărele, ca în ziua aceea. Fiecare firicel de iarbă, fiecare gândăcel, o insectă cât de mică, un cărăbuș, un clopoțel sau o petală erau pentru dânsa un nesfârșit izvor de bucurie și de frumusețe,în minunata arhitectură dumnezeiască...

In argila moale a pământului vedeà par'că pânea albă a plugarului obidit, iar în nisipul parcului, straturi de diamante. Respirând cu putere aerul cald și proaspăt, nările fine i se dilatau tremurătoare, pe când buzele îi tremurau de voluptate, roșii ca floarea de rodii. Sângele fierbeà în vine ca mustul în fermentație și pelița ei catifelată se înrumenise ca foile de trandafir, și, în mintea ei, chipul iubitului Mena strălucià ca o icoană de aur din altar.

Infiorată de patima dorințelor sale aprinse, își scutură capul cu un zâmbet madonic, iar părul-i negru desprinzându-se, se lăsă în valuri moi pe gâtul și pe umerii albi, ca o maramă de mătase fină și ușoară.

Mama ei, care zvârlià grăunțe porumbeilor, în curte, o strigă, și, dându-se jos, începură amândouă să orânduiască cotețele, iar apoi să numere trandafirii galbeni și roșii, din grădina așa de bine îngrijită de bătrânul servitor Chendra. Tanușa, veselă, sglobie, ciripià, miroseà florile, urmăreà fluturii albi ca fulgii de zăpadă, băteà din palme, râdeà, cântà, săreà, fericită că iubește și că este iubită. Toată vremea și-o petreceà cu cântece și glume și servitorii lucrau mai cu spor, veseli de veselia ei comunicativă.

Când tatăl ei se înapoie dela câmp, îi sări de gât cu dragoste și-l sărută pe ochii blânzi și gânditori,cu acea pietate filială ce nu se uită niciodată...

Știà ea că lui îi datorește toată fericirea și nu găsià cuvinte cum să-i arate mulțumirea și recunoștința.

Tatăl ei îi dete brațul, se așezară pe banca împletită din răchiți, de pe marginea lacului, și se uitau la limpezimea lui străvezie. Pete de umbră și de soare își tremurau farmecul pe undele liniștite și netede ca oglinda ; iar macii svârliți de Tanușa pe apă, păreau lacrimi de sânge, pe un cleștar luciu....

IV

A patra zi veni la conacul lui Surla, Nera cu soția și cu Mena. A fost o sărbătoare pentru toți ziua aceea ; pentru Tanușa fusese raiul pământesc. Părea că nu-l văzuse pe iubitul ei de când lumea. Il găseà mai frumos, mai mândru și mai puternic. Dacă ar fi cunoscut statuia lui Apollo de Belvedere l-ar fi asemuit, de bună seamă, așa de desăvârșit i se arătà Mena. El, la rândul lui, o găseà minunată;

și, versurile lui Omer, citite cu atâta pasiune la Atena, ca student, îi veniau în minte, comparând-o cu zeița frumuseții. Garofițele de pe obrajii ei îi păreau mai vii ca focul. Insuși Nera și soția lui o priveau cu admirație, ca pe un tablou desăvârșit, pe cari îl vezi pentru întâia oară.

Fericirea, aerul dela țară, frumusețea naturii, splendorile primăverii, deteră o nouă strălucire robustei sale sănătăți și farmecului ei vestalin...

Seara, după masă, Tanușa și logodnicul ei își deteră brațul și se perdură sub bolțile arborilor din parc. Luna, care se ivise departe, ca o pată de aur, dădeà zare munților și câmpiilor și lumina ei tremurătoare măreà feeria nopții. Tinerii noștri se simțiau transportați de atâta frumusețe. Inimile lor învăpăete băteau cu putere, și, mergând mână în mână, tăcuți, înfrigurați, se pomeniră, la un moment dat, că-și cad în brațe, înlănțuindu-se cu putere, și sărutându-se cu foc... Eră primul sărut de dragoste... primul strop de nectar sorbit de pe buzele însetate și parfumate de respirația lor aprinsă... Martori ai fericirii lor erau stelele de sus și chiparoșii de pe marginea lacului...

Ca să nu deà de bănuit părinților se întoarseră, după puțin ; apoi invitându-i pe toți la o plimbare pe lac, intrară în barcă, și Mena începù să lopăteze cu putere, pe când lumina lunei, ce-i băteà în față, dădea chipului său un farmec de negrăit.

Apele sunau dulce la lovirea vâslelor iar stropii scânteiau ca diamantele. La malul din față, lebedele plutitoare tăiau o brazdă de argint în cristalul apelor. După ce au făcut de două ori ocolul lacului, obosiți de drum și de puterea aerului, se duseră la culcare. Dar, somnul nu vine la cei îndrăgostiți, și

tinerii logodiți se gândeau la toate deliciile primului sărut și la plăcerea celor ce urmau să vie...

Când zorile se arătară la răsărit, Mena și Tanușa, își vorbiau pe balcon, în mijlocul florilor din glastre, scânteetoare de lacrimile dimineții. Cântecele drăgălașe ale păsărelelor îi deșteptaseră din somn. Ea erà îmbrăcată într'o rochie de cașmir alb și piciorușul ei grațios strâns într'un pantofior, culoare de aur ; în părul ei surâdeà o mușcată roșie ca jăraticul. El se îmbrăcase în costum de vânător, cizme de marochin, la pept cu un crin alb, ca spuma de lapte. Mânele lor încleștate se strângeau cu putere în ochii lor ardeau dorinți de nebiruit ; numai că teama de a fi văzuți de lucrătorii din grădină îi făceà să fie cuminți. Nesimțindu-se în largul lor, pe balcon, porniră să meargă în deal. Mena își luă pușca de vânătoare — cu gândul de a împușca potârnichi, așa de multe în partea locului — și se duseră.

Din deal se zăreau casele albe din *Vlaho-Livadi* revărsate pe costișa platoului. Totul era alb și verde în orășelul acela plin de pomi. Așezați pe iarba udă de rouă și parfumată de miros de floare, Mena și Tanușa se priveau cu împătimire, șoptindu-și cele mai dulci cuvinte din limba dragostei.

Nu departe de ei, cântà cucul guraliv iar porumbii sălbateci guguiau într'o scorbură. Departe hei, departe mult, pe drumul ce duce la Elasona cea bogată în vii și în smochini, în lămâi și portocali, se vedeà trecând o caravană de catâri, pe când pe dâmbul din față se resfira o turmă de oi albe. Priveliștea erà minunată. Un simțimânt de bucurie amestecat cu o ușoară umbră de mâhnire frământà inimile tinerilor logo-

diți ; și, în sînul naturei înflorite, ființa lor se topia în iluzia fericirii.

— O, Mena, iubite Mena, dacă ai ști cât te iubesc ! Mi-e greu să-ți spui cât de mult te iubesc ! Ași înebuni fără tine ! Și mă înfior numai gândindu-mă că te-ași puteà pierde vreodată ! Cum ași dorì să rămânem veșnic tineri ca primăvara ! Vai, moartea și bătrânețea ?.. Câte odată... uite așa... îmi vine nebunie... mă gândesc că prea marea fericire este pizmuită și de cer.... și tare mă înspăimântă capriciile destinului... O fericire ca a noastră nu știu dacă ar durà aevea.. Ce zici tu Mena ? Mena surâse, îi șterse cu aprindere lacrima din gene, cântându-i la ureche cuvinte de iubire învăpăiată.

— Iubește, Tanușa, iubește ! Asta-i fericirea supremă ! Scopul vieții și năzuința sufletului ! Când vom murì... pământ și cenușă... O clipă de iubire te răsplătește de vecia stingerii eterne !... Iubește-mă, atât îți cer ! Suntem prea tineri și prea fericiți ca să ne gândim la lucruri triste... Dar voi, femeile, aveți melancolii neașteptate... Auzi, Tanușo, ce frumos șueră mierla! Ce frumos! Tanușa plângea.... Și fericirea prea mare își are durerile și lacrimile ei !....

Cum e tinerețea însă, dela lacrimi, Tanușa trecù la cântece și râsete sgomotoase, de o sănătate sufletească robustă. Începù să vorbească de viitor, să facă planuri de nuntă, și amândoi fixară ziua sfintei Marii pentru cununie, cum erà și dorința părinților. Mena terminase toate examenele, ca student în litere, și doar examenul de diplomă îi mai rămâsese. Pentru o inteligență și o sârguință ca a lui însă toate erau o jucărie... Ii promise s'o ia cu el

la Atena, după nuntă, ca să vază muzeele, acropolea şi splendorile arheologice....

V

O lună de zile viaţa tinerii perechi fusese ca o pală de lumină pe un crâmpei de zare senină şi însorită: plimbările, lacul cu lebedele, crângurile cu păsărelele, grădina cu florile, parcul cu chiparoşii, dragostea cea mai curată, fericirea lor şi a părinţilor, toate, toate îi desfătau. Părinţii nu mai puteau de bucuria lor; erau cei mai fericiţi oameni de pe pământ. Micile capricii ale lui Nera dispăruseră ca prin farmec. Discută dulce şi blajin, primeă toate poveţele drepte ale lui Surla, ca pe nişte adevăruri sfinte, şi aveau într'una aceleaşi păreri.

Păreà că au o inimă şi un creer! Ce erà bun erà bun pentru amândoi; ce erà rău, rău pentru ambii. Surla se minunà de această schimbare neaşteptată şi se felicità, zicându-şi: tot răbdarea mama înţelepciunii!

Femeile lor erau vecinic aceleaşi: bune, vesele, iubitoare; se plimbau împreună, admirau garoafele şi trandafirii, dădeau drum porumbeilor să zboare, culegeau tufănică, adăpau lalelele, îşi destăinuiau sufletele şi-şi mărturiseau toate dorinţele şi micele lor vanităţi. Nici odată nu se gândeau că sunt muritoare şi că iluziile lor s'ar puteà să fie rupte de vântul durerii, ca florile de furtună. La ce să se gândească? Oare nu erau cele mai bogate şi mai ferecite? Bărbaţii lor, copii lor nu erau cei mai buni şi cei mai pizmuiţi? Familiile nu le erau cele mai bine văzute? Ce ar fi putut să le frângă catargul vasului în care îşi îmbarcaseră toate speranţele? De bună seamă, nimic! Şi altfel îşi petreceau ziulica glumind şi cântând, iar seara, când se intorceau vacile dela păşune, dădeau drumul viţeelor şi făceau haz cum băteau din coadă, apucând ugerile lăptoase, cu gurile lor înfometate.

După o lună de zile familia Nera plecă acasă; despărţirea a fost duioasă, plină de păreri de rău, ca şi când ar fi plecat peste ocean, în depărtări necunoscute. Faptul se explică; plecarea fiinţelor iubite lasă un gol în suflet: aerul pe care l-ai respirat împreună, mobilele unde au stat, odaia în care au locuit, locurile pe unde te-ai plimbat cu ele, păstrează cevà din căldura şi fiinţa celor plecaţi. Apoi lumina ochilor, farmecul glasului, melodia tăcută a surâsurilor, te îmbie mereu, cu o putere de vrajă; de aceea, când trecem, după ani şi ani, prin locurile unde am iubit, am plâns şi am râs, am suferit ori am biruit, prin locuri ce deşteaptă amintirile noastre, o jale sau o bucurie neţărmurite ne copleşesc, iar figurile dispărute ne apar într'o lumină mai puternică. De câte ori sufletul nu ni s'a frânt de obidă, inima nu ni s'a strâns de durere, când am revăzut pământul unde am îngropat o iluzie ori am depus o fiinţă iubită? De câte ori iarăş fiinţa noastră n'a tresărit, revăzând oameni şi locuri ce ne deşteaptă cine ştie ce plăcute amintiri! E firesc, dar, ca o despărţire să fie duioasă, nu prin ea însăşi, cât prin golul ce-l lasă în urmă amintirile despre cei ce au fost şi s'au dus.

Şi familiile Nera şi Surla se despărţiră cu o duioşie până la lacrimi, cu toate că se puteau vedea cât de des, distanţa find de câţi-va kilometri.

După plecarea lor, Tanuşa rămase mâhnită, dusă pe gânduri: vederea lacului, pe care se plimblase de atâtea ori în tăcerea nopţii şi'n rit-

mul lopeţilor, narcişii din grădină, pe cari îi atinseseră atâtea dăţi cu mânele şi cu buzele lor, dealul unde ascultaseră mai în toate dimineţile suflarea vântului şi murmurul frunzelor, chiparoşii, peste ale căror vârfuri răsăreà luna, toate, toate deşteptau doruri neînţelese, păreri de rău de nebiruit, amintiri ce-i cutremurau fiinţa, ca pe o coardă de violină, atinsă de vânt.

Cu plecarea lui Mena dispăruse melodia mută dar adânc grăitoare, a locurilor şi a lucrurilor! Şi Tanuşa, înduioşată, vegheà noaptea târziu, privind mişcarea zodiilor stelare pe aria bolţii. Ne mai putând răbdà, se hotărî, după câte và zile, să plece la Vlaho-Livadia; şi, într'o Duminică, porni de dimineaţă cu vizitiul dela moşie, în trăsura dela ţară.

Dela mânăstirea Sf. Treimi, aşezată la poalele unei păduri, veneau glasuri de clopote ce sunau de sărbătoare. Nu ştiu cum vor fi sunat clopotele în ziua aceia că inima Tanuşei, cuprinsă de fior şi de farmec, înfloreà de bucurie ; şi o lumină cerească străluceà în ochii ei mari şi frumoşi. Ce dulce sunau clopotele! Şi ce frumoasă erà ziua cu zări înlăcrimate de lumină! Soarele se înălţà ca o uriaşă portocală de aur, iar câmpul schimbà sărutări ferbinţi cu cerul, prin ploaea de raze!.. La mijlocul drumului, Tanuşa se întâlnì cu Mena, care mergeà la ea, se îmbrăţişară şi se înapoiară iarăşi la conac, unde mai petrecură o săptămână plină de fericire. Zilele fericite sboară ca clipele însă şi Tanuşa rămase iarăş singură în aşteptarea zilelor de nuntă ce se apropiau.

VI

Pe la începutul lui August, Surla, tatăl Tanuşei, Nera şi fiul său Mena, plecară la Salonic spre a

târgul de nuntă, căci ziua de 15 fusese sorocită pentru cununie. Călare pe caii lor şi însoţiţi de doi servitori, după o zi de drum, ajunseră la Caterina, orăşel pe ţărmul mării Egee, în faţa Saloniculuì şi la poalele Olimpului. Fură găzduiţi de cunoscuţi de ai lor—erà o cinste pentru fie cine de a aveà aşa oaspeţi—şi în ziua următoare, dis de dimineaţă, porniră ca să se îmbarce în luntrea tocmită de cu seară.

Ziua erà posomorâtă. Nori negri cutreerau aria cerului, goniţi de un vânt puternic. Marea păreà liniştită, dar aveà liniştea aceea de moarte, înfiorătoare, ce prevesteşte năprasnice furtuni. Numai la ţărm tresăreau valurile, bătând pământul galben şi stâncile sure. Luntraşul, care prevedeà furtuna, fù de părere să amâe plecarea. Prietenii lui Nera şi Surla aşişderea. Ca oameni născuţi lângă mare aveau experienţa valurilor şi a cerului, prevestitor de nenorociri. Surla şi Mena înclinau spre rămânere; numai Nera, îndemnat şi sfătuit de un demon rău, se încăpăţânà să pornească degrabă, pe măsură ce ceilalţi stăruiau să amâne plecarea. In cele din urmă, firea lui voluntară şi neînduplecată izbuti. Cei câţi-va pescari, ce-şi priponiau bărcile la mal, fumându-şi liniştiţi pipele de lut galben, se mirau, văzând că luntraşul Marcu Teri legà zdravăn pânzele de catarg, gătindu-se de ducă.

— Eşti nebun, Marcule! Doar cunoşti marea şi puterea vântului! Ori ţi s'a urât cu zilele! Ia seamă, omule, că 'ţi laşi copiii pe drumuri şi casa pustiei! Ia seamă!

— Ce-o fi să fie! răspunse Marcu Teri, făcându-şi crucea; apoi învârtì cârma, ocoli nişte bănci de nisip, şi porni vasul ros de vreme şi de furtuni.

Vântul suflà despre muntele Atos, șuerând, răscolind valurile, și întețindu-se din ce în ce, ca un taur mânios scăpat din cușcă. Glasul lui ascuțit și sinistru țipà strident, prin crăpăturele de scânduri, frânghiile tremurau săltând, iar catargul trosniá. Talazurile veneau acum tot mai mari și tot mai amenințătoare, apa căpătase o culoare neagră ca cerneala, iar luntrea pârâià din încheeturi.

— Nu-i nimic, nu-i nimic! zicea Nera liniștit. El se încredeà tare mult în steaua lui. Luntrașul, cu ochii pironiți în zare, mut ca moartea, învârteà cârma în așa chip ca vântul să nu izbească vasul hodorogit în coaste. Vintrelele de cânepă se îndoeau ca niște pânze subțiri de borangic, de puterea vântului. Țărmul rămâneà tot mai în urmă, tot mai trist par'că. Doar pescarii se mai zăriau, ca niște statuete de teracotă, la marginea mării; și din ce înaintà luntrea, apele se învălmășiau, șuerând, devenind negre, negre de tot, ca un postav de dric mortuar. Salonicul abia se zăreà, departe, în ceață.

De odată, un tunet spăimântător, zgudui cerul și marea până în cele mai profunde adâncuri, norii se sparseră, valurile se amestecară fierbând și vâjiind, și luntrea începù să se clatine, să salte, ca o coajă de nucă. Se lăsase, în câteva minute, un întuneric așa de des, că nu se mai vedeà decât oceanul, ca un monstru ce-și mișcă solzii negri, și văzduhul aprins de fulgere și fumuriu ca cuptoarele ciclopilor. Și scăpără, scăpără... limbi de foc grozave, despicând norii, se încolăciau ca niște balauri din povești; iar marea vueà, mugeà, răcneà, ca și cum mii de clopote funebre ar fi sunat în fundul frământat. Aci luntrea se vedeà atârnând pe coama unui val, gata de prăbușire, aci valurile despicate în două o scufundau par'că în iadul genunilor. Cârmaciul simțià că este perdut. Lupta cu disperare, dar valurile și uraganul erau mai puternice ca voința și dibăcia lui. Luntrea, izbită când în față când în coaste, se învârteà ca o jucărie. Catargul fù rupt de vânt și căzù cu un zgomot asurzitor. Călătorii priveau muți, înțepeniți, albi ca marmura la față. Numai Nera își fumà pipa de argint cu liniște, uitându-se când la luntraș, când la fiul său, care părea dus pe alte tărâmuri. In mâna lui ineà o fotografie, la care se uità cu o mâhnire dureroasă, iar în cealaltă strângeà apăsat cruciulița de argint, dăruită de Tanușa, ca un talizman.

Intr'un rând, luntrașul Marcu Ter, uitându-se la un talaz ce veneà șuind, năprasnic, mânios, își făcù crucea și începù să se descalțe cu grabă.

— Fiți gata! țipă el cu amărăciune, căci suntem perduți! Cine știe să înoate să se arunce în apă! Repede! Repede! Fură ultimele lui cuvinte și vântul îi înăbuși glasul... Iar talazul, izbind cu putere vasul cel șubred, îl desfăcù în două, ca pe o jucărie de lemn lovită cu ciocanul. Numai o clipă și luntrea cu oamenii nu se mai văzură... Totul intrase în liniștea de veci... Numai marea țipà sinistră, nebună; iar ploaea cădeà, cădeà, trâmbe-trâmbe, pe când tunetele spărgeau bolta cerului, neagră ca zmoala, și fulgerele urmau avane, ca șerpi de flăcări. Din când în când, printre valuri, o viguroasă arătare atletică de om deznădăjduit se vedeà luptând cu valurile și cu furtuna; aci îl vedeai scufundându-se, acoperit de apă, aci ivindu-se la suprafață: erà o voință și o sforțare supraomenească de a birui elementul monstruos și de a se îndreptà spre țărmul din față,

care nu erà departe mult. Omul aceIa erà luntraşul Marcu Teri, marinarul îndrăzneţ, care îşi jertfià viaţa spre a aduce pânea de toate zilele copilaşilor frânţi de sărăcie...

A putut oare scăpà din noeanul învrăjbit al apelor clocotitoare?

De sigur că nu, căci, nimeni nu l'a mai văzut strigând pe piaţa dela Caterina:

Hai la peşte proaspăt, peşte proaspăt şi dulce ca un sărut de fată mare! Şi toţi cumpărau peşte dela Marcu Teri căci erà bărbat falnic, cu un aer eroic pe chipul lui şi în mersul lui sprinten şi mândru; iar costumul său pitoresc şi fantastic, care nu semănà cu al nimănui, dădeà relief frumuseţii sale bărbăteşti şi viguroase. Toate mahalele îl cunoşteau şi-l iubeau pe voinicul luntraş, care fusese un om fără noroc...

. . . . . .

. . . . . .

Trecură ani mulţi dela întâmplarea aceasta. Părerile de rău ale oamenilor, pentru moartea tragică a lui Surla, Nera şi Mena, se stinseră. Rar dacă se mai vorbeà despre nenorocirea lor. Viaţa omului are atâtea valuri şi dureri, că întâmplările cele mai zguduitoare trec şi se uită ca un film de cinematograf. Numai o singură fiinţă nu uità pe cei morţi! Numai în sufletul ei mocniau amintiri dureroase şi se lăsase bezna întunerecului. Cerul cu strălucirea lui, nopţile cu farmecul lor, zările cu lumina trandafirie nu mai existau de mult, pentru acest suflet frânt, ca floarea de furtună; şi cum se crăpà de zi, se îmbrăcà în hainele cele mai frumoase, îşi puneà podoabele cele mai scumpe, pietrele de gătialà cele mai de preţ, şi, aşezându-se pe un scăunel, se

uità ţintà la soare, şi şopteà cu o nesfârşità tristeţe:
—astâzi, desigur, are să vie! Am eu presimţirile mele că va veni! Şi atunci mă duc la biserică să mă cunun! Şi, un surâs trist, amar, îi pluteà pe buzele veztejite, aşa de rumene odinioară, iar faţa i se întunecà pe la asfinţit. Nădejdea însă n'o părăseà. Anii treceau, treceau mereu, rânduri-rânduri, iar mult aşteptatul Mena, nu se arătà! Pălirà trandafirii de pe faţă, frumosul păr începuse să încărunţiască, trupul să se îndoae, dar speranţa, mama tuturor iluziilor deşerte, nu părăsise inima, stinsă de mult, ca o vatră de jeratec peste care a suflat vântul distrugerii... Si, sărmana Tanuşa muri, tot aşteptând pe iubitul ei Mena! Doar pământul îi va fi stins dragostea nenorocită!...

CLOPOTELE

Focul ardeà potolit pe vatră răspândind o căldură plăcută şi bine-făcătoare. Lemnele, cuprinse de para galbenă ca şofranul, se prefăcuseră într'un stoc de jeratec sclipitor; unele, mai ude, sâsâiau adormitor, îndemnând par'că la visare.

Erà linişte în odae. Aafară viforniţa se sbătèà nebună prin straşini, mugind ca o fiară rănită. Ploaea cădeà ropotind, aci deasă şi sgomotoasă, aci rară şi uşoară, după cum o aduceà vântul, dinspre munţi. Departe, spre dealul dela »Crucea mare« pinii fremătau a toamnă, urlând înăduşit şi umplând văzduhul de înfiorare şi de o jale nespus de tristă. In sunetul frunzişului uscat şi zdrenţuit, a pomilor din grădină, se deslușià ca un plâns de violină, ce venià din depărtări necunoscute; iar câte un ţipăt de pasăre călătoare rătăcită, dădeà întunericului şi tăcerii nopţii o melancolie şi mai desnădăjduitoare.

Ascultam cântecul ploii şi al vântului şi visam dus pe gânduri: o presimţire tristă îmi învenină sufletul.

Tatăl meu plecase de vreo săptămână şi nu se mai întorsese; şi erà noapte când plecase — o noapte tot aşa de tristă şi de mocnită ca şi acuma.

Doi păstori înarmaţi îl însoţiră la plecare, iar mama mea părea foarte îngrijată. Ca nici odată, mă sărută la despărţire şi-mi zise să fiu cuminte. Ce-i drept, cuminte nu prea eram eu ca copil, dar nici

fapte rele şi ruşinoase nu făceam. Dece dar îmi spusese tata să fiu cuminte? Şi unde să fi plecat el, cu murgul lui voinic şi sprinten? Că plecase înarmat, nu mă miram, căci aşa erà obiceiul pe timpul acela: celnicii purtau arme pretutindeni. Dar să plece noaptea? Cu păstorii după el? Iată ce nu puteam înţelege şi nu mă puteam lămuri... Mi se părea că o taină trebuià să fie la mijloc şi mă trudiam n fel şi chip, dar în zadar.

Şi acum, când viforniţa sefră mântà necăjită, moleşit de dogoreala focului dulce, mă gândeam la câte multe. S'or fi dus cum-va ceva făcători de rele la turmele noastre să le prade ca în alte dăţi? Simţeà tatăl meu vreo primejdie, de a plecat în mod tăinuit? Fusese cum-va chemat de autorităţile din oraşul Grebena ca să fie întrebat despre cine ştie ce? In mintea mea de copil de 12 ani se năşteau fel de fel de întrebări curioase, bizare, fantastice. Ceiace mă aţâţà şi mai mult, erà faptul că mama mea şedeà tristă, palidă şi îngândurată, ca cine-va care nu ştie ce va aduce ziua de mâine. La cel mai mic sgomot tresăreà ca apucată de friguri; simţeam că sufletul îi arde în vălvătaea chinurilor, ca flăcările de pe vatră. Tot doream s'o întreb unde a plecat tata şi nu ştiu ce instinct puternic de prevedere mă îndemnà să ocolesc întrebarea. Tăcerea nopţii, furtuna de afară, sbucimul naturii, toate, toate mă făceau de o sensibilitate ce culminà în revoltă sufletească... Cum? Dacă erà vre-o primejdie dece tatăl meu nu m'a luat cu dânsul? Doar eram mare! Doisprezece ani, sunt doisprezece ani! I-aş fi putut fi de vre-un folos şi eu la nevoe. Fricos nu mă ştià prost nu mă ştiàm... Dece dar nu mi-a vorbit nimic...» Şi, teama de a nu-l ajunge vreo nenorocire pe tată,

meu, eră potențată de supărarea mea că nu-mi dăduse însemnătatea ce credeam că mi se cuveneà... O, adorabilă naivitate de copil!

Răposata mamă, care știà susceptibilitatea și vibratilitatea mea se uità la mine cu luare aminte, urmăreà cu ochii tot jocul mobilității sufletești, pe chipul meu, și într'un rând îmi zise:

— Nu te culci? E târziu! La ce te gândești? De aia ești nervos și neastâmpărat! Pentru anii tăi e prea mult atâta seriozitate! Lasă pustiului gândurile. Fii copil vesel că te-or ajunge odată și odată necazurile!

N'apucă să isprăvească mama și câinele nostru Bellu începu să latre amarnic. După dânsul, câinii din vecini țineau hangul, unii cu glas răgușit, bătrânesc, alții pe o notă subțire de căței novici. Vroii să sar la fereastră. Mama, fie-i țărâna ușoară, mă apucă de haină și cu degetul la gură îmi făcu semn să nu fac nici o mișcare. Apoi suflă în lampă și îngenunche la icoana îmbrăcată în argint. Ii ascultam bătăile inimei, respirația tulburată, și înțelesei că ceva grav trebue să se petreacă. Și, fără voe, mă gândii iarăș la tata...

Apropiindu-mă de mama șoptii: — Pistoalele, unde sunt pistoalele? Sunt încărcate? Ea îmi astupă gura cu mâna recomandându-mi tăcere; apoi, crăpă puțintel oblonul dela fereastră, spre a se uità afară. Afară eră întunerec beznă. Câte un fulger brăzdà noaptea cu luminele-i sinistre, iar pădurea murmură — murmură a jale și a pustiu. La focul scăpărărilor se lumină o clipă odaea, iar tunetele se auzeau departe, ca un duruit de butoae hodorogite, ce se rostogolesc pe pietriș.

Câne le lătra să se rupă iar un glas tărăgănat îl tot amângăia cu vorbele: — Bellu, Bellu, na Bellu! Și simțeam cum i se aruncau credinciosului animal bucăți de pâine spre a-l astâmpărà. Intr'un timp, câne le tăcu ca prin farmec. Mama mea neliniștită, speriată, tremurà ca frunza bătută de vânt. Eu răcniam în sufletul meu că nu mă lăsa să iau... pistoalele... Sărman copil!

In fine, se auzi o ciocăneală la poartă; apoi încă uua, și alta, și alta; urmară aruncături de pietre în obloanele ferestrelor.

— Ce-i mamă? Ce-i! Cine să fie! De ce nu mă lași să întreb dela fereastră.

— Ești nebun? Tu nu înțelegi? Trebue să fie oameni răi! Ceva tâlhari!

— Oameni răi? Și-apoi dacă! Poarta nu-i închisă? Casa nu-i solidă? Dar pistoalele! Oh, pistoalele! Ele mai ales, nu-mi dădeau pace!

Intr'un moment, mă smucii din mâinele mamei mele, și, repede, ca o veveriță, sării la fereastră țipând: — Cine-i acolo?

— Copile, vino repede și deschide. Hai grăbește!

— Vezi, mamo, te sperii așa, din senin! Uite! E Mitruli! Mitruli eră un cioban al nostru, bătrân și credincios. Il cunoscusem după glas!

Mama mea, neîncrezătoare, mă opri pe loc, se duse iar la fereastră și întrebă: — Tu ești, Mitruli? —Da, eu sunt, dar deschideți mai repede, căci nu este timp de pierdut...

Cât ai clipi din ochi poarta fu deschisă și Mitruli, bunul și credinciosul Mitruli, urcă repede scările într'o fugă, și, palid, gâfâind, cu părul lipit de frunte de ploae, ne zise grăbit: — Luați banii, argintăria,

scule, tot ce aveţi mai de preţ, şi haideţi repede, ne ducem la mine acasă. Cât de grabă.

— Dar de ce? întrebai eu?—De ce, pentru ce, veţi şti mai târziu, acum să plecăm căci peste un sfert de oră va fi târziu...

Peste câteva minute, poarta scârţâia în ţâţânei o încuiarăm, iar cânele bătea din coadă, mângâindu-ne. O pornirăm prin besna nopţii cu pas iuţit!. Şi ploua... şi ploua...

Mitruli înainte, noi după dânsul, prin ruinele câtorva case arse cu un an înainte de vestitul bandit Garellia, ajunserăm la casa ciobanului, o casă mică, curată, frumuşică ca un cuib de mierlă. Femeia lui îl aştepta îngrijorată în pragul casei, şi cum ne văzù, ne făcù vânt în casă.

Doui copilaşi, o fetiţă, Pepa, şi un băiat, Cuciubi, dormeau ca doi pui de rândunică alături, lângă vatra unde ardea un foc moleşitor. O căldură îndemnătoare la somn eşeà din trupurile lor fragede şi robuste. Pletele fetiţei erau resfirate pe braţul ei stâng şi în lumina flăcării aveau culori metalice de un castaniu închis. Erà adorabilă Pepa în somn. Cu ochii mari, peste cari se lăsau pleoapele împodobite cu mătasea unor gene lungi şi răsfrânte, cu faţa plină şi rotundă, roşie ca un trandafir de primăvară, aveà ceva din candoarea şi cerească naivitate a îngeraşilor lui Raphael Sancio, din tabloul Madona Sixtina. Fratele ei Cuciubi păreà un mic demon, alătureà de nevinovata ei feciorie. In lumina tremurătoare a candelei, ce se lăsà slabă şi aurie pe tinerile lor feţe, nu ştiu ce farmec negrăit se desluşisa din perechea asta adormită, ca doui amoraşi din vremea păgână. Şi somnul lor mă ispiteà...

In casa lui Mitruli erà tăcere; două vecine ce veniseră la el spre a se informà, vorbiau încet, în şoapte abia înţelese.

— Să fie sigur? întrebă una, mai bătrână — o femee roşcovană şi chipeşă, cu o statură mai mult bărbătească decât femenină.

— Auzi vorbă! răspunse Mitruli, uite-i unde sunt... colea... la şipotul lui Damaşioti...

Ce se tot lăfăesc aşa misterios — ziceam în sinea mea — aceşti oameni. Parc'ar fi să se prăpădească pământul şi să se nărue cerul peste noi, aşa sunt de îngrijoraţi şi de mâhniţi. Totuşi, mă gândeam, involuntar, la vestitul căpitan de haiduci Garellia, despre care se povesteau aşa de multe, că ajunsese un fel de erou de balade, un viteaz ce deştepta interesul şi simpatia admirativă a tuturora. Garellia! Ce erou de epopee pentru poezia poparană a românilor pindeni!

De câte ori, la vatră, noi copiii, nu ascultam cu nesaţ povestirile bătrânilor despre isprăvile lui! In Pind, faptele haiducilor sunt cântate şi ele aţâţă curiozitatea copiilor cari ard de dorinţa de a deveni, la rândul lor, eroi...

Nu trecu mult, şi un sgomot asurzitor începu să se nască în comună: erà par'că fierberea mării înainte de furtună. Câniі lătrau a groază, iar luminele toate se stinseseră prin case, ca suflate de aripa unui duh nevăzut. Afară ploaia încetase, norii se despicau, în pale, pe alocurea, lăsând să se vadă câte o stea cu tremurări triste şi sfielnice. Numai vântul vâjia mereu prin ramurile aproape uscate ale arborilor, cu un murmur de orgă plângătoare şi jalnică.

— Auziţi? Femeilor, auziţi? Cum sună! Doamne, Doamne, cum sună! Par'că ar fi învierea morţilor!

Şi, într'adevăr, sunau, sunau mereu şi într'una, profund, lugubru, sinistru. Erau clopotele, clopotele dela sfântul Atanasie, dela sfânta Marie şi dela sfântul Nicolae, care sunau, în cadenţa lor sonoră, cu vibraţiuni lungi, triste, înfiorătoare, sub cerul plumburiu. Erà o grozavă învălmăşeală de glasuri metalice ; şi un simţământ de jale, de teamă, de înfiorare religioasă şi de nelămurire misterioasă te năpădea, ascultând bătaia clopotelor. Numai cine n'a auzit clopotele noaptea, în clipe de primejdie mare, numai acela nu poate şti fiorul glasurilor de aramă şi tristeţea de moarte ce deşteaptă în cutele sufleteşti.

Ce-o mai fi şi cu clopotele astea, la ora asta, mă întrebam în sine-mi. Par'că ar vroi să spargă bolta cerului cu dangătul lor sinistru ! Şi dangătul se mpânzea peste comună, peste păduri, până departe, n scorburile munţilor, gârboviţi de vreme şi necazuri. Un vuet nedesluşit, ca de valuri furioase, se depăna din deal în deal şi din zare în zare.

— Nu vă spuneam eu ! zise Mitruli, adresându-se către femeile înlemnite ; acum e acum ; Va fi o nuntă s'o pomenească copiii până la bătrâneţe. Celnicii şi armatolii sunt hotărîţi să stărue în luptă până la unul. Haida de ! Nu se lasă ai noştri nici morţi ! Şi avem viteji — slavă cerului — destui ! Nasta, Dauca, Boci, Ceapara, Vaso, Galani, Curti, şi toţi flăcăii sunt adunaţi în turla clopotniţei din piaţă, iar celnicii şi alţi armatoli păzesc toate drumurile ce duc în comună. Dar şi albanezii sunt mulţi — bătu-i-ar moartea să-i bată ! Par'că toată Albania şi-a trimes lăcustele să ne prade satele şi turmele. Şi se vorbeşte că mai vin ! Şi ce oameni, Doamne sfinte ! Ce sălbateci ! Ce sângeroşi ! Bestii,

din pădure, nu altceva ! Inalţi, uscaţi, bronzaţi, aspri la vedere, raşi la cap şi iubitori de lupte, ca zmeii din basme ! Dar aici, la noi, li se împlineşte ! Vor aveà corbii de hrană ! Hei ! vor muri, aşteptaţi un piculeţ... şi... veţi vedeà... Se deşteptase sângele strămoşilor în Mitruli, auzind clopotele, semnalul de alarmă, şi primele împuşcături.

Abeà isprăvi Mitruli, şi nişte strigăte înspăimântătoare se auziră din toate părţile : erau strigătele luptătorilor cari se încurajau şi se îndemnau la luptă dintr'o parte şi dintr'alta. Toată lumea amuţi în casă, iar candela fu stinsă şi ea. Clopotele încetară. Numai puştile pocniau *pac-pac*, *pac-pac*, ca grindina ce răpăeşte pe acoperişurile de scânduri; erau sute de detunături deodată. Rar de mai chelălăia câte un câne pe ici pe colo ; amuţiseră şi dânşii, ca prin farmec. Duşmanii urlau, răcneau, se îmbărbătau şi suflau din cornuri amarnic. Românii, la rândul lor, se îndemnau vitejeşte la luptă, fiind cu mult mai puţini la număr, mai toţi păstorii fiind la turmele lor, prin munţi. După o luptă aprigă de câteva ceasuri, albanezii, sub conducerea căpitanilor lor, Sali şi Fezo, reuşiră să intre în comună, la marginea din spre localitatea Sărdini şi Goguleca, atacând satul din mai multe părţi ! Câteva case începură să ardă, aprinse de dânşii, spre a înfricoşi pe locuitori. Flăcările se înălţau spre cer roşii, grozave, ameninţătoare, furioase ca nişte balauri din poveşti. Casele trosneau arzând, iar scânteile păreau, în aerul rece şi mohorât, mii şi mii de licurici de aur roind în toate părţile. La lumina flăcărilor aproape jumătatea satului se vedeà ca'n palmă. Albanezii, încurajaţi, răcneau şi ţipau tot mai mult ; Românii

ţineau tot mai dârji. Gloanţele se auzeau şuerând pe deasupra caselor, ca nişte limbi de şerpi mâniaţi.

Iar clopotele! Incepură iarăşi să dangăne triste, îndurerate, atingător de înduioşătoare. Erà chemarea jertfei din urmă, erà îndemnul la luptă până la moarte, fără milă şi fără cruţare. Dela clopotniţa din piaţă, împuşcăturile începură de astă dată tot mai multe şi tot mai dese. Erà o pârâială continuă şi necurmată.

Alături de albanezi luptau şi câţiva căpitani de haiduci români, ca Cuşu din Samarina, fârşerotul Lambru, cari aveau ciudă pe comună că fuseseră respinşi cu un an înainte de vestitul armatol Vaso; pe deasupra mai doreau să prade şi pe celnicul Nagnoste Papahagi, vestit cărturar şi bogătaş, şi alţi celnici fruntaşi. Toţi la o laltă acum se gândeau la o straşnică răzbunare; casa lui Vaso ardea; lupta se înteţea.

Răsunau puşti de toate felurile şi de toate calibrele. Lupta devenià din ce în ce mai ucigătoare, mai hotărâtoare: dintr'o parte, dorinţa de jaf şi de pradă, din cealaltă nădejdea apărării şi conservării, din amândouă părţile ambiţia şi mândria victoriei. De două ori duşmanii fură respinşi din comună, de două ori au pus stăpânire pe părţile mărginaşe.

Intr'un târziu, o tăcere şi o linişte adâncă, ca de moarte, urmă sgomotului şi frământărilor de până atunci. Tot satul părea un cimitir în care plutește doar duhul morţii. Un simţimânt de nelinişte, de neastâmpăr şi de enervare ne cuprinsese pe toţi din casă. Ce se întâmplase? Albanejii erau bătuţi? Ai noştri erau toţi morţi? Cărei împrejurări se datorà

nistea aceia? Nimeni nu puteà şti.... Mitruli înşi, isteţul Mitruli, erà nedumerit...

Dar de odată zarea toată a hohotit. O împuşcătură straşnic de violentă a reînceput. Par'că pământul gemeà din adâncurile sale primitive. Erà un freamăt, un clocot, un sbucium ca în largul unei mări furtunoase. Se petreceá par'că ceva straniu! Românii răcniau acum înverşunaţi, teribili, ca leii în mânie; Albanezii nici nu se mai auziau. Eşind afară, pe prispă, din când în când, spre a vedeà ce se petrece, prindeam câte un glas adus de vânt, glas de jale şi durere, purces de la oamenii răniţi. Şi clopotele sunau, sunau, tot mai vioae şi tot mai vesele. O presimţire bună, de uşurare, ne spuneà la toţi, că duşmanul fusese bătut, dar bătut a peire şi a nimicire; şi într'adevăr, după un timp, nici o rezistenţă nu se mai simţeà din partea duşmanului. Impuşcăturile deveniau din ce în ce mai rari iar cântecele de bucurie ale luptătorilor din ce în ce mai vesele... Spre dimineaţă, orice foc de armă încetase, cerul devenise limpede ca un cristal, iar luceafărul strălucea ca o lacrimă uriaşă de argint, pe geana muntelui. In toată firea erà o linişte sfântă, ca într'un adânc de ocean, după o năpraznică frământare de valuri. Pădurile dormiau, legănate de suflarea domoală a vântului potolit, şi, încet-încet, răsăritul începeà să fie înrumenit de zâmbetul zorilor trandafirii. Dimineaţa, cu mânele ei de raze dădeà la o parte perdelele de mătase ale nopţii pentru ca craiul zilei să apară în toată frumuseţea şi în toată strălucirea unei minunate zile de toamnă.

Şi clopotele sunau... sunau... dar de astă dată cu glas dulce, armonios, plin de cadenţă, chemând la

sărbătoare pe bravii locuitori. Şi erà duminecă... iar românii se duceau spre biserica Sfânta Marie din piaţă, în strae de sărbătoare şi cu câte o lumânare în mână. Nerăbdător, mă duseiu şi eu în piaţă. Lume multă, multă de tot, vorbind şi râzând, gesticulând şi discutând. *Iar la hanul lui Gablezza stăteau trişti, întunecaţi, legaţi cot la cot albanejii prinşi.* O paloare de moarte se vedeà pe feţele lor şi o desperare amară în ochii lor obosiţi. Bătrânii se adunaseră la sfat, în tinda bisericei, ca să-i judece; unii cereau osândirea lor, alţii din potrivă.

— Către biruiţi să fim îngăduitori şi mari de suflet! Părinţii noştrii nici odată nu s'au mânjit afară din luptă. Prinşii sunt ca femeile acum! Fără arme, fără curagiu, fără putere! Unde vedeţi primejdia! Dacă le dăm drumul ne vor fi recunoscători; dacă îi jertfim aruncăm sămânţa unei duşmănii de moarte între noi şi triburile lor; şi va trebui să fim vecinic cu armele în mână. Este mai cu minte dar să fim mărinimoşi... Şi, se hotărâ cruţarea prizonierilor...

. . . . . .

. . . . . .

Luptătorii noştri erau priviţi cu admiraţie acum; ei erau mândri de vitejia lor: Vaso, Dauca, Ciapara, Nica, erau sărbătoriţi. Copiii se uitau la dânşii cu admiraţie; femeile îi arătau cu degetul; bătrânii îi binecuvântau. Cum mă uitam la ei, simt că două braţe puternice mă încleştează de mijloc, ridicându-mă în sus. Nu-mi venià să cred! Erà tatăl meu!.. De unde apăruse?... Il ştiam plecat, de o săptămână, şi acum îl vedeam vesel, în mijlocul mulţimii.

— Ai văzut pe Arbănaşi? — I-am văzut! Cum

se par?— Niște ticăloşi care s'au lăsat să fie prinşi ca păsările'n laţ! — Ce erà să facă? oamenii noştri i-au căzut în spate şi au trebuit să se predeà! Vezi tu! Aşa păţesc cei ce vor să se bată cu românii!

Mă uitam la tatăl meu, la toţi cei din jurul lui, şi par'că vedeam o altă rasă de oameni; în privirile lor sclipeà curagiul şi voinţa unui neam călit în lupte, gata de harţă şi netemător de moarte... Şi nu ştiu de ce am plâns de bucurie!... In sângele lor vedeam curzând tot sângele strămunilor! O timpuri de lupte şi de glorie!

DIN TRECUTUL NEAMULUI

Comuna Avela se resfiră pe o pantă plină de soare, prelungindu-se în formă de lipitoare. Casele sunt de piatră, masive, înghesuite una într'alta. In vremile de demult, când viaţa românilor se scurgea tulbure, ca apa bătută de furtuni pe vaduri, nu era chip de apărare în potriva oamenilor răi, fără puterea armelor; de aceea meterezurile, învecinarea locuinţelor, tăria zidurilor erau de neapărată trebuinţă.

Românii, ca să fie la adăpost de năvălirile cetelor prădalnice de Arbănaşi, îşi durau satele pe crestele munţilor, în scobiturile văilor, pe muchile stâncilor pleşuve, ca vulturii cuiburile lor, în scorburile peşterelor. Munţii încing sălaşele ca nişte arhitecturi milenare, din toate părţile.

Comuna Avela străluceşte ca o enormă scoică albă în mijlocul pădurilor. Spre răsărit, pe o peşteră sură, stă de veacuri, o bisericuţa albă; la picioarele râpelor, se revarsă, lărmuitor şi prăvălatec, un râu limpede ce purcede din codrul cel negru al muntelui Vasilizza. Vara, râul scade, iar bolovani de piatră albă şi sură, umplu matca îngustă şi scobită de valuri; nisipul rotund şi pestriţ scântee în bătaea soarelui ca petre scumpe şi copiii găsesc o deosebită plăcere să se joace, cu picioarele goale, pe prundişul cald de lângă maluri; când plouă însă, valu-

ţe se umflă, cresc, repezi, mânioase, pline de spume şi de huet. E, atunci, o mişcare nebună în prăvălirea apelor negre-gălbui. Nimic nu poate stăvili răverşunarea ochiurilor de apă şi podurile de grinzi sunt duse de valurile rostogolitoare. Cascadele fac un sgomot asurzitor, năprasnic, în căderea lor, de-ţi crede că zeci de clopote se bocesc în volburile învălmăşite. Freamătul pinilor seculari măreşte sinistrul tăbloului, iar ţipetele păsărilor de pradă înfiorează natura...

Comuna Avela este vestită în munţii Pindului pentru vitejia şi deşteptăciunea locuitorilor, pentru trecutul ei plin de fapte glorioase, pentru neţărmurita dragoste de neam şi de limbă. Nici o comună nu a dat atâţia luptători, atâţi cărturari şi atâţi celnici cari să-şi fi jertfit averile lor pentru înaintarea neamului şi răspândirea culturii româneşti în Pind. Lumina culturală radiază din Avela ca razele dintr'o lentilă; toate satele din împrejurimi se simţiau şi se simt şi astăzi fericite să fie în legături de prietenie cu locuitorii din Avela. In zilele de sărbători naţionale, românii curg valuri-valuri din vecinătate, ca să fie oaspeţii fruntaşilor şi să ia parte la horele şi la veselia Avelenilor—faimoşi pentru spiritul lor de ospitalitate.

Comuna are trei biserici şi o clopotniţă. Biserica Maicei Domnului, o minune de artă şi de sculptură a templului, uimiă pe toţi străinii prin frumuseţea şi dantelăria interiorului. Odoarele erau nepreţuite, altarul de o strălucire ca'n poveşti.

Strămoşii noştri, cucernici şi iubitori de lucruri măreţe, bogaţi şi mândri, înălţau locaşuri sfinte, pe cari noi—piticii de astăzi—le admirăm cu evlavie

dar n'am fi în stare să curăţim măcar molozul ru-
nelor.

Biserica *Maicei Domnului* a fost arsă de antar
în leatul 1906 şi doar zidurile falnice îşi lasă umbr
pe lespezile sure şi pe bălăriile prin cari se stre-
coară şopârlele verzi, cu ochi sclipitori de agată.

In tinda bisericii se strânge sfatul bătrânilor, o
de câte ori se simte nevoe de orânduirea trebilor
obşteşti sau când vr'o primejdie de afară amenin
liniştea şi siguranţa locuitorilor. Alături de biseric
în piaţă, se ridică câteva bărăci de măcelari, roas
de carii în încheeturi, cu grinzile înegrite de vreme
şi de ploi; lângă bărăci se înalţă o clădire mai mare
cu chioşc de lemn sculptat—hanul comunei, dura
din veniturile bisericei.

Hanul se închiriază, din trei în trei ani, la locui-
tori. Pe la 1901 îl închiriase Naşula Gablezza, băr-
bat falnic şi isteţ, vestit pentru agerimea lui. In
costumul lui naţional, pitoresc, părea un erou de
statui. Iute de mână, cu priviri galeşe şi mustaţa în-
foiată, l'ai fi luat drept un Adonis, dacă nu ar fi
fost oacheş la faţă.

Intr'o seară din luna lui Iulie eră chiot mare şi
lumină multă la hanul lui *Gablezza*. Focul ardea,
luminând toată piaţa, iar aşchii de pin îşi tremurau
flacăra în aerul limpede, plin de lună.

Sus, pe chioşcul hanului, lăutarii cântau de foc,
iar coardele de vioară scânceau pline de jale, sub
arcuşurile ţiganilor.

Celnicii din Avela petreceau, ca în-totdeauna, cu
cântece şi chiote; de data aceasta bucuria lor era
neţărmurită, din două prilejuri binecuvântate: îşi
vânduseră cu preţuri neasteptate produsele tur-
melor şi chimirile gemeau de aur; pe deasupra,

mai venise un ordin imperial, de la Constantinopol,
către autorităţile din Vilaet, cum că munţii, falniçii
munţi ai Pindului, cu pădurile şi cu păşunele lor,
vor rămâne în stăpânirea românilor—şi'n viitor—
precum era scris în vechile firmanuri sultăneşti.

Spre a cunoaşte mai de aproape istoria munţilor
mi se vor îngădui câte-va cuvinte despre trecut: de
la aşezarea lor în plaiurile Pindului, Românii se înfră-
ţiră cu codrii. Locuitori statornici ai crestelor, dînşii
rămaseră pururea neatârnaţi, credincioşi tradiţiilor
şi datinelor, iubitori de libertate şi organizaţie co-
munală neatârnată. Popor mândru şi războinic, ei
se retraseseră din adinsul în ţinuturi singuratice,
locuite doar de fiare şi de păsări de pradă, spre
a-şi păstra neatins graiul lor străbun, obiceiurile şi
moravurile lor, structura lor fizică şi avutul lor. Bo-
gaţi în turme de oi, în erghelii de epe, în caravane
de catâri, munţii cu pădurile virgine, văile cu as-
cunzăturile minunate, păşunile cu izvoarele şopti-
toare prin iarba înflorită, au fost farmecul de nebi-
ruit al românilor. Brâcle de stânci, ce par nişte
uriaşe zidiri ciclopice, le apără fiinţa ca nişte ce-
tăţui naturale, prin cari nu pot pătrunde paşii străi-
nilor. Din moşi strămoşi Pindul era al lor, numai al
lor, începând din surpăturile muntoase ale Albaniei,
până la coamele abrupte ale masivului din Grecia
nordică.

Numai astfel se explică faptul că Turcii, la nă-
vălirea lor în Macedonia şi în Epir, îngăduiră pe
Români să se folosească de privilegiile lor.

Prin capitulaţiuni, prin firmanuri întărite de pe-
ceţile sultanilor, se recunoscuse neamului nostru
dreptul de proprietate desăvârşită asupra melea-
gurilor Pindului: comunele Avela, Perivole, San-

marina, Amincio dovedesc şi azi toată ziua, pr pergamentele lor uscate şi îngălbenite, drept ce aveau de a nu plăti bir, afară numai de un da „peşcheş“ trimes *Sultanei Valide*, iar perceptor statului nu aveau voe să calce hotarele româneşti.

Românii îşi păstraseră vechea lor organizaţi militară, şi vestiţii *armatoli* făceau paza prin sate locuitorii aveau dreptul de a purtà arme, îşi avea instituţiile lor culturale şi bisericeşti, jujii lor ale dintre bătrânii cei mai încercaţi şi mai cu vază, şi după căderea imperiului bizantin, după desmădularea faimoaselor voivoadate româneşti din Epir şi Tesalia, neatârnarea le-a rămas aproape întreagă şi neştirbită.

Dintre neamurile ce se împânzesc între marea Egee şi cea Adriatică, între popoarele ce locuesc din Rodope până la Pind, de la Scardus (Şar-dagh până dincolo de munţii Cambunieni, numai neamul valah fusese respectat de barbaria poporului cotropitor şi de regimul violent al sultanilor. Popor înţelept, tare ca granitul, viteaz şi îndrăzneţ ca şoimii munţilor, românii nu fuseseră aduşi în stare de şerbie, bieţi plugari încovoiaţi pe coarnele plugului, spre a dospi ţărâna cu lacrimile şi cu sudorile lor pentru ca rodul pământului să intre în conacurile beilor şi să plutească departe, pe talazurile mării, spre Constantinopolul plin de vicii şi păcate. Bulgarii din câmpiile Prileapului, Pelagoniei, Vardarului şi Scopiei; Grecii din cuprinsul Castoriei, Elasonei, Ianinei şi a Previzei erau *raiale*, bieţi clăcaşi trudiţi şi obidiţi, a căror viaţă era o tragedie plină de lacrimi şi de durere, de unde şi ura lor nepotolită împotriva semi-lunii.

Până şi mândrii Skipetari, aceşti corsari ai mun-

ilor, au trebuit să-şi plece semeţia în faţa steagurilor păgâne şi grumajii lor la jug, în văgăunele depărtate ale râpelor şi ponoarelor; şi, ca să nu fie pe deplin robi ai cuceritorilor, siliţi au fost să se închine credinţei profetului Islamului. Numai aşa şi putură păstra neatârnarea şi aşezările lor feudale, până'n ziua de azi, aceşti Iliri trufaşi şi nestâmpăraţi.

Numai românilor nu li s'au putut dicta legi aspre, numai ei nu şi-au plecat gâtul la lanţurile sclaviei, ci, volnici şi mândri, se conservară—ca mărgăritarul în scoică—prin vijeliile veacurilor, mulţumită dârziei, curagiului şi înţelepciunei... Slobozi în munţii lor, nimeni n'a îndrăznit să atace cuiburile vulturilor, deşi s'au luptat în atâtea rânduri, pentru libertatea Greciei îngenunchiate.

Cu schimbarea vremilor însă statul căută, în timpul din urmă, să-i deposedeze; bogăţiile minerale ale munţilor, lemnăria codrilor, belşugul păşunilor, atâtau lăcomia funcţionarilor turci; şi, pământul înroşit cu atâta sânge în trecut, locurile în cari se odihniau de veci oasele părinţilor noştri, erau ameninţate să fie răpite; din cauza aceasta, lupta fusese grea între celnici şi sbirii autorităţilor. A trebuit să sară şi femeile, cu petre şi cu furci, în potriva trimişilor cari pângăriau sub copitele cailor tărîmurile Pindului. De multe ori a curs şi sânge, în harţa pentru dreptate, până ce guvernul imperial a fost silit să lase pe locuitori în voia lor. Ordinul suna că Românii vor rămâne stăpâni pe munţi, ca şi în trecut.

Izbânda ridicase moralul tuturora, le întărise încrederea în bărbăţie şi le sporise mândria. Şi, cum bucuria nu cunoştea hotare, celnicii, spre a

sărbători reuşita, desfundaseră câteva boloboace de vin vechiu, la hanul lui *Naşula Gablezza*.

De câteva zile o ţineau lanţ cu cheful; zi şi noapte paharele nu conteniau iar lăutarii cântau şi plezniau strunele.

Înţeleptul Dauti, învăţătorul şi sfătuitorul comunei, un desăvârşit elenist şi latinist, unul din primii apostoli naţionali cari studiaseră în România în timpul întemeetorului cauzei naţionale în Pind, arhimandritul Averchie, după fiecare pahar de vin spunea pe de rost pasagii din Demostene şi Cicero sau scanda hexametri din Homer şi Virgil. Celnicii îl aplaudau, fără a înţelege nimic din frumuseţea clasicilor. Când se cânta câte o baladă de ale neamului însă, câte un cântec rupt din frunzele inimii toţi căzeau pe gânduri ori săriau în sus, după cum cântecul era un cântec de jale ori de însufleţire. Atunci pistoalele pocniau ca în războiu, umplând tăcerea nopţii de un ecou ce se pierdea în liniştea văilor depărtate.

Printre celnicii cari petreceau, sărbătorind izbânda faţă de autorităţi, se află şi Ghiţi Papahagi, un înţelept bătrân şi un fermecător povestitor al gloriei trecutului neamului nostru.

Omul acesta mândru, aveà un caracter pe care nimic nu-l sperie, nimic nu-l abate, nimic nu-l oboseşte şi nu-l tocesţe.

El fusese celnic vestit, cu multă vază printre români, cu trecere pe lângă autorităţi, dar de la un timp totul începuse să-i meargă pe dos; turmele lui fură prădate, un frate al lui, Nica Papahagi, bărbat voinic şi cutezător, fusese ucis, iar Ghiţi sărăcise. Totuşi vaza lui nu scăzuse, şi în

toate sfaturile bătrânilor, cuvântul lui aveà precădere.

In liniştea nopţii, la lumina focului şi în sunetele războinice ale coardelor de viori, la ospăţul dela hanul lui Naşula Gablezza, Ghiţi Papahagi, furat de amintirile trecutului, începuse mişcătoarea lui povestire despre un episod din trecutul neamului românilor de la Pind, cu vorba lui rară, apăsată, plină de căldură şi însufleţire:

— Eràm copil de 16 ani la 1854. Războiul din Crimeea începuse: Franceji, Englezi, Italieni luptau avan la Sevastopol.

Creştinii din ţinuturile muntoase, văzând că împărăţia otomană se încurcase în război, se răsculară. Misionari greci, călugări, agenţi, instigatori, clerici şi laici, veniţi din Moreea, suflau în focul revoluţiei cu meşteşug şi încăpăţânare; mic şi mare, tânăr şi bătrân, bărbaţi şi femei, erau plini de avânt şi aşteptau cu nerăbdare ziua în care crucea biruitoare era să pue capăt barbariei păgâne. Turcii, la rândul lor, pe măsură ce simţeau că puterea lor scade, că strălucirea de odinioară se întunecă, că provinciile cucerite de ieniceri şi spahii se perde, una câte una, începură să devie mai cruzi, mai lrăpăreţi şi mai tirani.

Sbirii lor se plimbau jefuind şi storcând populaţia, surghiunurile la *Budrum-Cale* nu conteneau, familiile armatolilor erau închise fără milă. Pe un simplu prepus, pe o nevinovată întâmplare, cetecete de creştini erau luaţi din case, legaţi, bătuţi, şi trimeşi pe jos sau cu corăbiile până în Anadolia, unde putrezeau în temniţele fără soare şi mucegăite.

Sufarii cutreerau satele şi'n urma lor doar jalea

de rămânea. Numai prin comunele românești nu prea le călcă piciorul — de teamă că-și lasă oasele fiarelor și carnea păsărilor de pradă.

Creștinii, înrăiți și dânșii, le plăteau cu aceiaș măsură: cărările, puțurile, drumurile mari erau pline de hoituri de păgâni.

Robia de veacuri, samovolniciile, ura, violențele, dorul de libertate, nepotrivirea de credințe, îndușmăniau de moarte pe cuceriți și pe cuceritori, și jeratecul răzbunării mocnià tot mai viu și tot mai aprins sub cenușa presărată de atâtea suferinți.

Creștinii ardeau conacele beilor, împușcau, deveniau haiduci, iar codrii erau plini de acești luptători eroi, al căror nume și a căror faimă trăesc în cântecele și'n baladele noastre, ce se povestesc lângă vatră, din tată în fiu.

Românii noștri, de și nesupărați în văgăunele munților, înduioșați de soarta creștinilor, luau armele, se înfrățiau cu cauza libertății, și băgau spaima în păgâni, lăsându-se ca șivoaele de toamnă, de la munte la câmpie, unde erà resfirată suflarea păgână: acolo ardeau, prădau, încărcau avutul turcilor și iarăși se înapoiau în cetățuele lor de stânci.

Zadarnic se trimeteau bumbașiri cu scrisori din vilaet, către bătrânii noștrii, ca să-i îmbuneze ; zadarnic le făgăduiau scutirea de ori-ce rechiziții, hărăzirea gelepului, căci armatolii noștri nu se astâmpărau.

Părinții noștri se pregătiau, armurierii lucrau de sărg, făurarii băteau oțelul, femeile săpau la șanțuri și întărituri. Bătrâna *Canava* povesteà că i s'ar fi arătat Fecioara în vis, îndemnând-o să spue luptătorilor ca să moară pentru credință; în casa lui Șașamuti se povesteà cum că ar fi fost văzută icoana

prea sfintei născătoare, din biserica Sf. Atanasie, plângând; că la biserica sf. Nicolae, de la marginea satului, clopotele s'ar fi pus singure în mișcare, în miez de noapte, sunând vesele și războinic, — iar drept credincioșii și naivii credeau că s'ar fi coborât îngerii din cer ca să le tragă...

Alții povestiau că în biserica Sf. Maria sfinții au fost văzuți tropotind călare pe armăsarii lor, în ajunul serbării hramului, cu lăncile în vânt, isbindu-se în scuturi, și învălmășindu-se — nevoe mare. Se mai povestea că o stea minunată, cu coadă de argint, de o frumusețe de neînchipuit, s'ar fi arătat pe cer, luminând zările cu o lumină ca laptele, strălucitoare, fantastică, gonind întunerecul din păduri prin orbitoarea ei seninătate.

Vorbele, șoaptele, svonurile, vești de tot felul, mărite, adăugate, colorate, sburau din gură în gură, dela om la om, și lumea se adună, discută, se atîtă, se îndemnà la luptă, cu un avânt nețărmurit.

Erà o fierbere, un clocot, un neastâmpăr, în mulțime, cum nu se mai văzuse. Bătrâni sfârșiți de rănile din trecut, bătrâne schiopătând, femei cu naturi la sân, flăcăi sprinteni și focoși ca șoimii, se ghemuiau în piață, curățau pistoalele, frecau paloșele, ascuțiau cuțitele, îngrămădeau în saci de piele praful de pușcă și gloanțele, dezgropau lăzile de fier din altarele bisericilor, pline de muniții de tot felul, puneau străji la toate trecătorile, perchiziționau pe străini, luau toate măsurile de pază și prevedere.

Pe toate înălțimile se vedeau arzând focurile de caraule și străjile de noapte fluerau într'una dând semnalul de alarmă la orice mișcare.

Când venià vestea că patrule turcești au fost ză-

rite undeva prin munți, clopotele din satul cel mai apropiat începeau să sune, și, din sat în sat, tuciul și arama vestiau locuitorilor primejdia; de multe ori Românii întreţineau comunicaţia și prin ștafete, alese din tinerii cei mai iuți și mai curagioși, cari se strecurau prin taberile dușmane, printre șirurile de Arabi și Cercheji, de Curzi și Coniari, fără ca să fie bănuiți măcar.

Și astfel, spiritul de răscoală se întindeà, pătrundeà tot mai adânc în mulțime, la început tainic și pe tăcute, mai târziu pe față și primejdios, ca apele umflate de ploi, ce răstoarnă toate zăgazurile și înecă câmpiile cu tot avutul lor.

Venise știrea cum că Albanezii se purceseră din văgăunele lor ca să prade turmele și satele Pindului. La știrea aceasta, un cordon de apărare se organiză începând din Furca până'n munții Aspropotamului, toți voinicii noștri se înarmaseră până'n dinți.

Ca să nu fie amestecate și învălmășite turmele și erghelíile de epe, în caz de primejdie, păstorii aduceau oile lângă sat, de cum se lăsà amurgul, și închipuiți-vă Avela noastră care aveà peste una sută cinci-zeci de mii de oi și peste două-zeci de mii de epe și de catâri de caravane! Erà, noaptea, un freamăt, un vuet, un sgomot, ca la porțile iadului: cânii lătrau, armașii trăgeau focuri de armă, așa, de plăcere, în cât erà o mișcare, un clocot, ca pe un țărm de mare, când e furtună.

Turcilor li se trimetea vorbă că gândul Românilor este de a se apără de răutăcători, de aceia luau măsurile acelea; că ei nu trebue să se neliniștească; că Românii n'au motive de nemulțumire și de rebeliune; și cu vorbe de acestea șirete, dulci, funcnarii venali, mârșavi, cari își vindeau țara pe 30 arginți, se credeau siguri despre partea noas-. Turcii cunoșteau vrednicia Românilor dar știau buna lor credință când făgăduiàu; de aceia se leînau în nădejdea făgăduelilor.

Ura în potriva necredincioșilor însă, dragostea tre biserică, instinctele războinice firești ale neamului, făgăduelile solilor ce veneau din Grecia, descrierea suferințelor creștinilor, toate-toate încărau și învrăjbiau pe Români; și, la un moment at, sufarii, trimeși cu ordine și scrisori prin satele din Pind, au fost atacați și distruși. Armatolii și haiucii tot odată eșiră din pădurile ce nu văzuseră ecure, își părăsiră sălașurile și se coborâră la șes— rzând și prădând conacurile beilor asupritori față e bieții iobagi — Grecii din câmpiile Ianinei, Selgeului, Elasonei și Tricalei.

A fost ca un potop, ca o năpraznică revărsare e ape, mișcare Românilor! Mi-aduc aminte, căci u însumi, de și de 16 ani, fuseiu luat în rândul uptătorilor. Cum ardeau satele turcești! Cum rozneau casele din încheeturi, cuprinse de flacări! Cum răgeau dobitoacele în grajduri și cum cârâiau păsările în cotețe! Cum țipau copilașii și cum se ociau hanămele! Ai fi zis că câmpiile sunt un ocean de foc și de scântei, nu alt-ceva! Zările nopții erau numai lumină!

Intr'o noapte, în ținutul *Hășilor*, am ars peste 15 conace. Țipà haremul ca din gură de șarpe! Hogealele se rugau sus, pe geamii, cerșind mila și ajutorul lui Allah! Dar allah și profetul dormiau în cerul falșului coran!

Mă fură plăcute amintiri și azi când mă gândesc la o întâmplare din vremea aceia. In ținutul *Te-*

meniţa, aprinseserăm conacul vestitului *Beliul-be*... Limbile de foc înroşeau tot satul, străşinile arde... troznind şi părăind; vacile mugeau în staul, arm... sarii nechezau a groază în grajd; haremul ab... eşise din casă; femeile erau nebune de spaim... galbene la faţă ca şofranul, cu ochii mari, deschi... ca în convulsiunile morţii.

Printre hanâme erà o fetişcană de vre o 17 an... de o frumuseţe răpitoare — o adevărată hurie; er... îmbrăcată numai în fireturi de aur, iar vălul ce... acopereà fruntea erà de mătase roşie ca para fo... cului; îngenunchind înaintea unchiului meu Mart... Vurdună ca să fie cruţată, vălul îi alunecă, şi un cap... de înger, cu o nesfârşită tristeţe pe faţă, ne izb... pe toţi.

Hei! Frumoase şi robuste sunt romăncele noastre... din ţinutul Zagorului dar frumuseţe ca aceia n'am... mai întâlnit în viaţa mea! Şi doar am cutreerat... toată împărăţia, din munţii Albaniei până în... Anadolia!

Ca copil, simţii fiorul milei şi mă rugai de unchiul... Martu s'o cruţe! A fost cruţată cu toată familia ei... Sculele de argint, aurul, mătăsurile ce apucaseră să... le scoată din casă, giuvaericalele minunate — şi... ştiţi ce bogate sunt turcoaicele în al de astea — n'au fost de nimeni atinse. Doar nu eram hoţi!...

Spre dimineaţă, când găinuşa murea în pragul... zării, o pornirăm spre munte căci venise ştirea că... şiruri de neferi veneau cu tunuri, cu cavalerie, săl... bateci şi însetaţi după sânge de Ghiauri.

La Spiliu, armatolii se adunaseră din toate părţile, în aşteptarea bătăliei. Tineri şi bătrâni străluceau de bucurie că se vor măsura cu păgânii; bătrânii, gravi, vorbind rar şi cumpănit; tinerii,

...inteni, vioi, plini de avânt şi încredere, cu părul ...mos pieptănat şi împodobit cu flori de munte, ca ...ei aduşi jertfă în ziua de Paşti.

Cum ştiţi, poziţia dela Spiliu e minunată: stân... ...uriaşe ce împrejmuiesc satul şi trecătorile, panta ...ntelui râpos, pădurea cea deasă dinspre miază... ...apte, apără satul de orice năvală şi surprindere.

Seara, întindeam mesele pe iarbă verde, şi po... ...stirile, cântecele, vinul cel tare ne înviorau; gloria ...cutului, isprăvile marilor noştri luptători, poves... ...e cu atâta însufleţire de căpitani, ne umpleau su... ...tele de curaj şi de dorul de lupte, ce dau faimă ...ului viteaz.

Bătrânii ne aţâţau cu tot dinadinsul pornirile ...reţii preà mărind faptele altora şi cântând cân... ...ce eroice. Strânşi în jurul focului, ascultam frea... ...tul pădurilor, sgomotul împuşcăturilor, nechezatul ...lor, adus de vânt, din tabăra păgânilor, şi un ce, ...nu se poate tălmăci în graiu, ne mişca inimile.

Vestiţii căpitani de armatoli şi de haiduci: Bucuvala, ...lasca, Giuvara, ce-i vedeam în carne şi oase ...gă noi, erau pildele noastre. Bărbaţi trupeşi, ...aţi par'că din stâncă, cu ceafa de tauri şi pletele ...umeri, aveau ceva supra-omenesc par'că în în... ...işarea lor severă şi bronzată.

Ne stăpâneau doar cu o privire; şi nimeni n'ar ...utezat să nu se supue şi să nu asculte.

Printre toţi străluceà eroul *Jeaca Tişteanul*, a ...rui privire tăia ca oţelul. Erà mai mare peste toţi ...cuvântul lui erà lege. Flăcăii aveau o încredere ...rbă în isteţimea şi bravura lui fără seamăn.

Intr'o seară — erà Marţi — ne pomenirăm, în ...ri de zi, cu o împuşcătură grozavă din partea ...rcilor ce tăbărâseră la poalele muntelui. Gloanţele

şuerau şi se turtean în stânci, răpăind ca grindina. Tunurile duduiau, iar ecoul văilor prelungeà glasul până departe. Corturile manafilor se vedeau albind în zare ca nişte enorme ciuperci albe.

Valuri-valuri se porniră nizamii spre cetăţuia Spiliului.

Cum înaintau însă aşa se topeau. Aveam poruncă să nu împuşcăm în sec, ci tot în carne vie; lăsam deci rândurile de asalt să se apropie în bătaia puştii, şi din tufişuri, de după stânci şi trunchiuri de arbori seculari, le împroşcam cu o grindină de gloanţe.

Rândurile se rupeau, se deşirau, se clătinau, căzând la pământ ca spicele secerate.

Şease asalturi dădură turcii şi unul n'a reuşit costişele înegreau de leşurile lor. Cu moartea în suflet se retraseră în corturi gemând şi blestemând toată noaptea. Noi, la adăpost cum eram, am avut vre-o 20 de morţi şi câţi-va răniţi, printre care şi pe unchiul Martu.

Noaptea se lăsase dulce şi senină; după ce lăsarăm străji la toate trecătorile ne întoarserăm în sat. Obosiţi cum eram, am gustat câte ceva şi ne-am culcat de vreme, ca să fim sculaţi la a doua veghe pentru schimb. Luptătorii dormeau duşi; numai eu n'am putut adormi. Copil! atâtea emoţii!

Luna, care răsărise mare şi rotundă din păduri, străluceà tocmai în faţă. La lumina ei ai fi putut citi şi scrie — aşa erà de albă şi luminoasă noaptea.

La un moment dat, auzii o mişcare lângă mine. un grec din Tricala, ce se pripăşise printre noi, fecior de profesor, frumuşel şi gingaş ca o fată mare — domnişoara — cum îl botezaseră luptătorii, pentru fragezimea culorilor trandafirii a obrajilor — se sculă

cu sfială, se uită la lună, ascultă sforăiturile tovarăşilor, se încredinţă că toţi dorm, şi se furişă, în vârful degetelor, spre casa din faţă, unde locuiau turcoaicele luate de unchiul Martu, ca zălog, din conacul dela Temeniţa.

Băgaserăm noi de seamă că grecul se îndrăgise de frumoasa fetişcană cu chip de zână, dar nu ne gândeam la urmările rele: căci, băiatul, deşi fumen şi delicat ca o fecioară, aveà un suflet de bărbat în trupul lui, se luptase cu vitejie, şi toţi îi admirau nepăsarea şi aerul liniştit în luptă.

Fata însăş nu păreà străină de un simţământ de iubire pentru Sterulis — aşa se numeà grecul — şi unii şopteau chiar că i-ar fi văzut adeseaori vorbindu-şi noaptea, la umbra straşinilor. E drept, eu însu-mi o văzusem pe turcoaică zâmbindu-i din ceardacul casei şi trimiţându-i trandafiri, dar, ca copil, păstram tăcere, de ruşine!.. Ori cum, deşi dragostea lor nu erà o taină, toţi o socoteau ca o pornire inocentă, fără urmări primejdioase.

Sterulis se depărtase câţi va paşi de tovarăşii adormiţi, stătù pe loc, gânditor, ca un om ce vreà să ia o hotărîre mare, privì în jur, apoi porni grăbit spre casa turcoaicelor.

Eu, care îl urmărisem cu ochii, nebănuind nimica, mă întorsei pe braţul celălalt, privind la găinuşa ce ardea în cer, drept pe coama muntelui.

Sterulis, care fusese înţeles de mai înainte cu turcoaica, de bună seamă, li bătù în fereastră, şi, eşiră din sat, neopriţi şi nevăzuţi de nimeni. Ajunşi la punctele de strajă, grecul, care ştià consemnul, se apropie de tovarăşi singur, după ce lăsase pe turcoaice în umbra arborilor — pe mama şi pe fica — şi începù să le toarcă la fel de fel de

năzdrăvănii străjerilor, cari picotau de somn. In timpul acesta, cele două fiice ale credinței corabiului, se strecurară de vale prin întunerec, ca șoparlele, cu ochii țintă la focurile din tabăra dușmană. Cum grecul trădător simți că iubita lui cu mamă-sa scăpaseră de orice pericol, se prefăcù că se duce după apă, la izvorul ce ropotia la rădăcina unui pin, și dus a rămas pentru deapururea.

Ei, dragostea și tinerețea! Ce nu scornesc ele în mințile necoapte și în sufletele neînchegate încă pentru lucruri mari!

Pentru o păgână, grecul Sterulis și-a călcat datoria, a uitat de părinți, și-a vândut pe tovarăși, și-a nesocotit jurământul și-a adus atâtea nenorociri pe capul românilor din Pind, cari ridicaseră armele, nu pentru dânșii, ci pentru durerile și suferințele celorlalți creștini — iobagii turcilor...

Pentru un zâmbet și pentru o privire galeșă își vându sufletul!... O clipă, stăpânit de amintirile trecutului, bătrânul Ghiți se opri, absorbit de gânduri, sorbì un pahar de vin, pufăi din pipa stacojie, apoi urmă mai departe:

— Nu începuse a se lumina bine de ziuă și ne pomenirăm atacați cu o furie nebună, din față și din coaste. Nizamii porniră la iureș în sunetul trâmbiților și muzicilor. Veneau ca talazurile mării furtunoase. Și erau mulți — furnicar de oameni!

Șirul lor se sparse însă, în două rânduri, de dârjia românilor. Cai și oameni se amestecau, cădeau, se răsturnau, țipau și nechezau, învălmășindu-se; zdrobiți de fierul nostru și de bolovanii ce se rostogoleau huruind, soldați și animale fugeau nebuni spre corturile de unde porniseră. Totuși, șirurile reveneau la luptă și încăerarea ajunsese grozavă,

paloșele se încrucișau, armele pocneau, brațe și capete de oameni cădeau la dreapta și la stânga, rănițiì gemeau, oasele trosneau de izbituri, cei teferi se înșfăcau, se mușcau, lovindu-se cu armele, cu pumnii, cu baltagele, iar mulți, alunecând pe panta udă de rouă, se duceau de-a rotogolu în valea unde urlau apele. Haiducii și armatolii făceau minuni. Jeaca erà pretutindeni. Cu glasul, cu ochii, cu fapta îmbărbătà pe toți, luptând în rândurile dinainte. Rănit în două locuri, cu platoșa de argint înroșită de sânge, el lupta și răcneà ca un leu; în jurul lui se dădeà lupta cea mai avană, ca în jurul unui stindard larg desfășurat. După multe jertfe și opinteli, turcii fură respinși. Mulți eroi însă pieriră în ziua și la locul acela...

Acolo a pierit frumosul Palasca, cu plete negre și măreț în statură; tot acolo a căzut și mlădiosul Ceara din Ameru, care prindea cerbul din fugă; acolo a picat focosul Doda din Castania, care săreà peste trei cai, și care erà mai frumos la față ca o fată din munții Sulio.

Ah, celnici aromâni, în locul acela blestemat a murit ca un viteaz între viteji și unchiul Martu, luptătorul vajnic, care rupeà potcoava cu puternica lui mână. Ce să-i mai înșir! Floarea vitejilor fu secerată în ziua aceea! Și pentru ce? Pentru o fată și din cauza unui grec vânzător! Dar în fine! Turcii fură biruiți și respinși. Au lăsat ei leșuri să mănânce doi ani păsările și fiarele Pindului...

Pe când noi biruiam în partea aceea însă, străjerii dela spatele noastre fură atacați de o mulțime cât iarba câmpului. Siguri de pozițiunile tari, dinspre miază-noapte, căpeteniile nu întăriseră pâlnia trecătoarei de acolo decât cu vr'o sută de oameni.

Sterulis, care cunoşteà poziţia, conduse pe nizami după un dâmb, şi după o luptă desperată, vrednică de eroii cari muriră acolo ca adevăraţi români, trecătoarea fu cucerită. Nizamii înaintau acum împotriva noastră. Căpeteniile, alarmate la început, îşi căpătară repede sângele rece, şi, în sunet de atac, porniräm cu toţi spre sat, urlând şi răcnind. Am ajuns târziu însă; turcii erau la marginea lui şi câteva grupe se întăriseră în clopotniţă. O luptă înverşunată se deslănţui din nou; erà o luptă pe viaţă şi pe moarte. Noi înţelesărăm că nici unul nu puteà scăpà dacă nu biruim; şi ne asvârlirăm asupra turcilor ca lupii. A fost un măcel strașnic. Clopotniţa arse cu turcii ca o cuşcă plină de fiare sălbatece. Sătenii, cari cunoşteau toate cotiturile, intrările şi eşirele satului, operară cu armatoli noştri în aşa chip, că limbă de păgân nu rămase vie. Femeile luptau, alături de bărbaţi, bătrânele rostogoleau bolovani, trunchiuri de arbori căzuţi, flăcăii izbeau cu armele, cu coasele, cu securi, cu tot ce le cădeà în mână. Cei rămaşi cu viaţă fură fugăriţi cu ruşine...

Rupţi de oboseală, flămânzi şi însetaţi, sunetele cornului ne-au adunat pe toţi la olaltă în tinda bisericei din sat. Numărul luptătorilor scăzuse grozav. Abia mai erau vre-o 600 de inşi, oameni de arme. Sfatul căpitanilor hotărî retragerea, căci iscoadele aduseră ştirea că turcii primiseră ajutoare şi se pregăteau iarăş de atac. Seara se lăsà liniştită, plină de pace. De pe muchile stâncilor ne uitam la corturile păgânilor, unde se desluşeà o mare fierbere şi mişcare. Tunurile se mutau pe creste, armele sclipeau în depărtare.

Căpeteniile noastre, ca să câştige timp, trimeseră doi soli la turci, cu propunerea de capitulare în aparenţă, cu gândul de a constata puterea şi scopul lor, în realitate. Necredincioşii primiră. Eiub-aga, comandantul turc, conduse pe cei doi soli după cortul său, unde se legăna în vânt trupul nefericitului Sterulis, care fusese spânzurat, pentru înfrângerea oastei.

— Dacă mâne nu vă predaţi, zise turcul, către soli, vă aşteaptă pe toţi aceiaşi soartă... femei şi bărbaţi...

Şi unul din soli se întoarse în sat, cu condiţiile de capitulare, iar celălalt fu oprit ca ostatec; se jertfise pentru toţi...

De cum se lăsă noaptea, cetele noastre se retraseră în linişte, părăsind cetăţuia Spiliului şi pe bătrânii cari nu vroiră să-şi lase căsuţele.

Luna, care răsărise plină şi curată, ne lumina în faţă, iar umbrele stâncilor şi ale arborilor îşi întindeau umbrele uriaşe la spatele noastre. In urma noastră se auziau chelălăiturile de câni betegi, câte un ţipăt de pasăre de noapte, şi sgomotul armiei turceşti, ce se pornise să înconjoare muntele, spre a ne încercui. Era prea târziu însă. Noi ne afundarăm în desimea codrului, fortăreţe ale neamului, în vremuri grele, şi ne duceàm să punem la adăpost comunele celel'alte, care urmau să fie negreşit atacate; şi, într'adevăr, două luni mult am avut de luptat, de răbdat; multe case au fost mistuite de flăcări, turme au fost prădate şi mânate departe, jertfe scumpe s'au adus de suflarea românească din munţii ăştia, pe care îi stăpânim prin virtuţile înaintaşilor noştri.

Dar, trecutul este trecut! Acum că am câştigat libertatea pământului în care dorm oasele eroilor

noştri, să ciocnim în sănătatea neamului întreg!... Şi toţi celnicii ciocniră paharele ; şi viorile începură iarăşi să răsune, boloboacele să se desfunde, iar cântecele vitejeşti să umple liniştea nopţii... Afară, în curtea hanului, focul ardea potolit de tot, luminile pâlpâiau a stingere ; iar sus, pe cer, luceafărul de dimineaţă, tremură alb şi senin, ca un strop de rouă pe o petală de iris...

Şi viorile cântau-cântau... tot mai dulce şi tot mai înfierbântate...

Ghiţi Papahagi ascultă, tăcut şi gânditor, şi'n ochii lui ardeà par'că flacăra de vitejie a întregului neam românesc din munţii Pindului...

SUFLETE OBIDITE

Primăvară erà. Dealurile şi colinele, smălţuite de flori, răsunau de cântecele păsărelelor. Fluturii şi albinele curgeau valuri-valuri prin aerul limpede, încărcat de mirezme; iar grădinile miroseau numai a floare de liliac.

Locuitorii satului Turia, harnici şi plini de voe bună, priviau arăturile lor frumoase şi mulţumiau cerului pentru belşugul nădăjduit. Recolta făgăduia să fie minunată. Românii beau la hanul lui Costa Furchiatul, în speranţa că ambarele vor fi pline de bucate, la finele lui Iunie.

— Ei, Cicma, zise bătrânul Carataşi, vara asta vom pune temelia unei şcoli, dacă grânele se fac, aşa cum semnele arată. Ţi se va împlini dorinţa, uite, mă jur pe biserica Sfântului Dumitru.

— Da, da! grăiră într'un glas mai toţi sătenii din han. Vom clădi o şcoală să se minuneze străinii — măcar că ne-au ars'o duşmanii pe a veche, durată de bătrânii noştri. Numai să ne-ajute Cristos să avem lanurile bune, aşa cum dorinţa grăeşte în noi.

Cicma surîdea, cu acel surîs plin de înţeles, particular lui, când era vorba de interesele comunei şi ale şcoalei. Vechiu învăţător în satul lui, acest minunat român nu trăià, nu gândeà, nu simţeà, nu lucrà, de cât pentru binele neamului şi al obştei. Inzestrat cu o energie rară, de o activitate fără

seamăn, îndrăzneţ şi fecund în planuri isteţe, Cicma era fala satului Turia. Autorităţile îl iubiau şi-l respectau; funcţionarii din toate birourile subprefecturei de la Grebena îl adorau; poporul îl slăvia, căci era muncitor, vecinic grijiliu de binele tuturora, pururea neadormit pentru propăşirea şcoalei şi a neamului românesc din Pind. Simplu, modest, generos pentru alţii, cumpătat pentru sinea lui, totdeauna voios şi surîzător, acest luminător fanatic părea că stă de-asupra micilor patimi omeneşti, senin şi impunător, ca un zeu din lumea păgână.

— Păsărea doarme, Cicma nu doarme! ziceau Românii despre dânsul, văzându-l des de dimineaţă, fie la şcoală, fie la biserică, orânduind tot şi luând toate măsurile bune. Şi, într'adevăr, omul acesta nu ştia ce-i odihna. Erà vorba de un proces al comunei? Iată-l pe drum spre Grebena!

Era ceartă între locuitori? Iată-l în mijlocul lor, ca un judecător drept şi fără părtinire? Se puneà la cale o partidă de vânătoare? Cel d'întâiu care îşi duceà cânii la pădure! Lipsia un învăţător de la şcoală, un cântăreţ de la biserică? El şi iarăşi el, care muncia pentru toţi... Venia în sat un arhiereu, un străin, o autoritate şcolară superioară, vr'un comandant militar. El, neobositul Cicma, eşia întru întâmpinare, îi primea, îi găzduia, numai pentru mulţumirea de a servi pe toată lumea şi pe neamul lui tot-odată, căci zicea adeseaori: *deal cu deal nu se întâlneşte şi om pe om se ajută, de aceia este bine să avem prieteni.*

*

Cicma plecase adânc mulţumit de la han cu prilejul bunelor făgăduinţi ale locuitorilor. Ce oameni

um se cade, îşi zicea în gândul lui, sătenii ăştia! Ce suflete curate! Mai curate ca cristalul! Te înnoae ca ceara, cu o vorbă bună, grăită din cuget neîntinat şi scoasă din inimă neprihănită! Cum dar să nu-i iubeşti! Şi Cicma se ducea spre casa lui, frământat de gânduri.

Se apropiau paştele şi ştia că mulţi oameni aveau nevoe de cele multe pentru a-şi găti copilaşii cu câte o pereche de haine sau de ghetuţe, cum este obiceiul la creştini. Şi, prilejul era minunat ca să-şi arate dragostea lui mare, nesfârşită, pentru cei săraci, pentru acele suflete obidite, cari muncesc fără spor de cu noapte până'n noapte, sub arşiţa soarelui sau la lumina palidă şi tremurătoare a lunii şi a luceafărului de dimineaţă.

De câte-ori nu văzuse el oameni apăsând pe coarnele plugului şi cântând doina de jale, doina omului sărac, care stropeşte pământul cu sudoarea frunţii sale, în nădejdea unui an bun! Şi anii buni, pentru bieţii români, sunt aşa de rari! Dacă nu se fac bucatele, birurile trebuesc plătite, şi, când n'ai de unde, îţi vinzi boii! Dacă se fac, datoriile pe de o parte, vitregia vremurilor, pe de alta, nu-ţi lasă nici făină în covată, nici cenuşă pe vatră! Şi aşa, bietul român e pururea necăjit, vecinic amărât şi în harţă cu durerile!.. [1])

Şi Cicma, fără să vrea, îşi svântă o lacrimă din gene, gândindu-se la făgăduinţa sătenilor de a clădi o şcoală, ei cari luptau cu toate nevoile vieţii; şi nu ştiu cum, şi nu ştiu de ce, Cicma, care nu fusese văzut trist nici odată, deveni melancolic şi îngândurat, ca omul după o mare nenorocire...

---

1) Locuitorii din Turia se ocupă cu plugăria, lucru rar la aromâni.

Ah, vorba acea a bătrânului Caratași, de a clădi o școală, dacă se fac bucatele, îi sună mereu în minte și-l face par'că mai bun, mai milos, mai simțitor la durerile altora.

— Și, ia seama, își zice în gând Cicma, bătrânul Caratași are o spuză de copii, e sărac, bătrâna i-a murit, o fată i-a văduvit, și totuși, se gândește să-și întrebuințeze prisosul lui—dacă îl va avea—pentru o binefacere publică! Ce oameni, ce oameni dumnezeești sunt și românii aceștia!

Și tot mergând, iată că Cicma întâlnește pe băiatul cel mare al bătrânului Caratași, un flăcăiandru de vr'o 25 de ani.

— Incotro, tinere? — La moară, domnule Cicma! — Tata-i acasă? — Da, e acasă! Acuși veni de la han! — Ei bine! Du-te sănătos!

Și Cicma porni spre casa lui Caratași...

Căsuța e aninată pe muchea unui deal; este mică, dar frumos împărțită, și curată ca un cuib de rândunică. Prispa e albă ca laptele, căci fetele au văruit-o de trei zile. Doar este săptămâna Paștelor! Și paștele este o sărbătoare așa de mare și de sfântă! Invie natura, înverzesc pădurile și ogoarele, cântă păsările, înfloresc nădejdile și biruește lumina asupra întunericului. Caratași, cum vede pe Cicma, se scoală de pe prispă, pune la o parte luleaua și-l poftește cu multă stimă în casă. Cicma refuză și se așează pe un țol, pe prispă.

— Știi ce, Caratași! Adinea-ori, la han, mi-ai făgăduit să clădiți o școală, cu toți sătenii, dacă se fac bucatele. Și tare mulțumit am rămas. Acum, uite ce aș dori să te întreb:

— Câți boi ai la plug? Numai unul! Cela l'alt mi-a murit acum patru zile! Datorii ai? — Destule!

— La cine? — șapte lire la d-ta! — Bine! Iată că ș șterg! Și Cicma scoase carnetul din haină și terse cele șapte lire ale lui Caratași... Poftim și patru lire să-ți cumperi un bou! Și încă două să-ți cumperi ceva de Paști! Și te rog, Caratași, să primești acești bani de la mine ca un dar, nu ca datorie. Și Cicma se sculă ca să plece. Bătrânul Caratași, care rămase uimit, care nu înțelegea această bunătate și măreție sufletească, apucând de mână pe Cicma, îl țintui pe loc, și, cu ochii plini de lacrimi, cu glasul plin de tremurare și de recunoștință, îngâna fel de fel de cuvinte; apoi, lipindu-și capul alb ca zăpada de umărul binefăcătorului său, plânse ca un copil, un plâns amar, cum nu plânsese nici odată în viața lui.

Când Cicma ajunse acasă la el, bătrânul Caratași statea încă înțepenit locului, ca o coloană de marmoră, și se uita la dânsul ca la un om venit de pe alte tărîmuri. Târziu de tot, deschise palma lui robustă și văzu cele șase lire strălucind frumos la razele soarelui; le duse la gură, sărută aurul lor, și intră în casă năvalnic. Coborî icoana din perete, se lăsă în genunchi, și plângând de durere și de bucurie, grăi cu glas tare:

Cristoase sfinte, vom prăznui și noi învierea ta ca toți creștinii! Și plânse, și plânse, potop de lacrimi ușurătoare, bătrânul Caratași... Alături de dânsul, fetele lui, cu ochii la cer, aduceau mulțumire domnului, pe când afară, clopotele își tremurau glasurile lor de aramă prelung, căci doar erà săptămâna patimilor mântuitorului. Departe, în munții catifelați, soarele tremura în cumpăna asfințitului, aurind vârfurile pădurilor, cu cel din urmă zâmbet de raze. In casa lui Caratași se aprinse candela re-

cunoştinţei la icoana de minuni făcătoare şi sufletele obidite se închinară cucernic.

* * *

A doua zi de dimineaţă, bătrânul Carataşi, care abia adormise de bucurie, se sculă cu noaptea în cap, salutând cele d'ântâi licăriri ale răsăritului împresărat cu rubinele zorilor drăgălaşe. Aerul era limpede, răcoarea dimineţii plăcută, pomii încărcaţi de floare fremătau, mişcaţi de un vânt adormitor, iar păsărelele ciripiau voioase prin frunzişul proaspăt şi prin rămurelele cu flori ca bumbi de sidef şi de argint. Satul abia se deştepta, iar pe ici pe colo, vacile eşeau din ogrăzi, cu pas leneş şi greoiu. Talăngile sunau dulce şi ritmic, umplând aerul de svon metalic.

Bătrânul, după ce-şi spălă faţa cu apă rece şi proaspătă de la şipot, îşi pieptenă pletele lungi şi barba frumoasă, îşi făcù de trei ori crucea, scoase câte-va unelte şi porni spre semănăturile lui de primăvară. Când ajunse acolo, cerul era în fiăcări, iar soarele se arăta luminos şi aprins ca un zeu din poveşti. Fel de fel de păsări orchestrau prin tufişuri şi prin iarbă: mierla şuera veselă şi vioae, cucul cânta într'una, ciocârlia şi alte sburătoare umpleau văzduhul de melodii şi ciripiri. Ai fi crezut că Dumnezeu umblă pe pământ, aşa erà de sfântă seninătatea cerului şi dulce farmecul naturii.

Carataşi se aşează pe un petroiu, şi, cu ochii pierduţi în zare, asculta cântecele primăverii şi tic-tacul inimei sale întinerite par'că. Pe faţa lui jucau luminile unei mulţumiri adânci şi a unei fericite înduioşări. Darul lui Cicma îi răsăreà mereu în minte ca pânzele albe ale unei corăbii, de fericire aducătoare.

O presimţire îi şoptea tainic că un viitor mai bun îl aşteaptă pe ai lui; şi uitându-se la semănăturile frumoase, scânteetoare de rouă, cu răzoarele pline de flori gingaşe, inima îi creşteà de bucurie. Natura îşi dă putere omului, iar primăvara înviorează trup şi suflet, gânduri şi simţiri. Şi Carataşi simţià în el îngele mai cald, mai viu; o linişte divină îi umpleà sufletul de un farmec de negrăit. Zările albastre, străvezii, îi păreau o carte sfântă, în care se puteà citì bunătatea şi măreţia lui dumnezeu.

Şi iarăşi şi iarăşi gândul îi alunecà la ziua de eri, la darul discret şi plin de omenie al învăţătorului Dumitru Cicma. O! de s'ar face recolta bună, el, el d'ântâiu, el, bătrânul Carataşi, va pune cea dintâiu piatră la temelia şcoalei româneşti!... Şi începutul lui va fi, de bună samă, un îndemn pentru tot poporul, căci toată lumea îl iubeşte şi-l ascultă pe Carataşi, om de neam bun, sfetnic înţelept, dar necăjit şi sărăcit de valurile unei vieţi fără noroc....

* * *

Soarele umplea tot cerul de lumină orbitoare acum. Pământul se scălda în cascade de aur. Pădurile par'că ardeau, iar sămănăturile străluciau ca nişte minunate gobelinuri cu chenare de flori. Sus, pe muchea dealului, treceà o turmă de oi albe, iar păstorul cântà în urmă din caval. O ce frumos răsuna doina cavalului! Şi câte amintiri nu-i deştepta lui Carataşi! Câte nu văzuse el! Doina de jale, doina de vitejie — iată comoara neamului românesc! Şi Carataşi, în picioare, neclintit, ca un stâlp de biserică, ascultà, ascultà.... Târziu, ca deşteptat dintr'un vis, oftă din adânc, se gândì iar la bună-

tatea lui Cicma, mai privi odată bogăția și frumu-
seța semănăturilor, și porni la târg, să cumpere
cele trebuincioase pentru casă. Pe drum spre Gre-
bena, Caratași nu vorbià cu sătenii ce întâlnia de
cât de școală, de datoria românilor de a ridicà
clădire minunată în locul celei arse de dușmani
haini și pizmătareți. Și toți îl ascultau cu evlavie, ș
toți își dădeau cuvântul că în toamnă pun temeli
școlii, dacă s'or face bucatele bune.

Și Caratași erà mândru și vesel, ca un patriar
ascultat de norodul său. In ochii lui strălucià ce
mai dulce fericire.

Cu cele două lire ce-i dase Cicma pentru cum-
părături, Caratași își procurase de toate : ghete
lumânări aurite, năframe cu flori pentru fete, ș
câte multe trebuincioase pentru casă ; iar cu cele
lalte patru lire își cumpără un boulean de toat
frumusețea, de ți-era mai mare dragul să tot pri-
vești la el. Toți sătenii, cari îl vedeau, erau fericiț
de fericirea lui Caratași, căci românul de la Pin
mândru și bun, nu știe ce este pizma, buruiana a-
ceasta veninoasă ce crește numai în sufletele mic
și primitive.

Când Caratași ajunse în sat, toți vecinii se du-
seră să-i vadă bouleanul care părea tăiat în mar-
moră, de alb și frumos ce erà ; toți îl admirau și-i
strângeau mâna bătrânului care nu obosià de a-și
tot lăudà priceperea la cumpărare.

— L'am ales dintr'o sută, ziceà el cu mândrie,
și ochiul nu m'a înșelat. Ia uitați-vă ce picioare
sdravene și frumoase ! Ce copită ! Ce gât puterni
și ce coarne mândre! Un boulean dumnezeesc, zău
așa ! Și bătrânul îl loveà mângâetor pe frunte, î
netezia părul și-l săruta cu dragoste pe ochii mari

blajini și cuminți. Bouleanul însuși par'că simțià că
căzuse pe mâni bune, căci stăteà liniștit și blând,
lângă stogul lui de fân.

Seara, bătrânul Caratași ședeà la masă încon-
jurat de toți ai lui. Pe fețele tuturora erà zugrăvită
cea mai deplină mulțumire. Fetele mai mici nu a-
veau astâmpăr și le tot tocà gura : ghetele cu pan-
glici frumoase le încântau ; le încălțau, le descălțau,
se uitau la ele în toate felurile și chipurile, și nu
încetau de a tot sărutà pe tatăl lor, care le adusese
așa frumuseți și minunății din târg ; iar el, bătrâ-
nul, vesel, fericit, le mângâià, le strângea la sânul
lui părintesc, spunându-le :

— Vedeți ! să nu mai plângeți că a murit
mama ! Tata îngrijește de voi, căci vă iubește, iar
dumnezeu nu lasă pe nimeni să piară ! El care are
grijă de cuiburile păsărelelor duce și grija săracilor
și orfanilor ! Numai să fiți ascultătoare ! Și, fete și
bătrân, înduioșați, se uitau unul la altul, sărutându-
se.... In colț ardeà candela, lângă icoană, iar în
inimele lor flacăra recunoștinței pentru bunul pa-
triot Dumitru Cicma, învățătorul omenos și nepre-
țuit, care adusese bucurie și fericire în casa unei
familii plină de hărnicie și vrednicie. Prin ferestrele
deschise intrà în casă o suflare ușoară de vânt pri-
măvăratec, încărcat de miros de floare de livezi
frumos înflorite ; iar stelele ce se aprinseseră, vii și
strălucitoare, pe fața limpede și albastră a cerului,
trimeteau din zarea muntelui *Bălți*, lumina lor tre-
murătoare, ca o solie de bună vestire. Cu ochii la
ele, bătrânul Caratași își lăsă o clipă gândurile să
pribegească pe alte tărâmuri, și ascultând clopotele
de la biserică, își șterse cu mâneca albă a cămășii
o lacrimă arzătoare, ca un pic de ceară topită : la-

crima aceea tăcută şi plină de dor erà o lacrimă ruptă din inimă şi adusă ca prinos de bucurie pentru învierea blândului şi milostivului Cristos.... şi pentru slăvirea bunătăţii omeneşti, care face să răsară florile nădejdiilor biruitoare, pe inimele tăcute şi pustiite, câte odată, ca mormintele din cimitirele uitate...

* * *

Timpul frumos şi ploile bine-cuvântate ajutară mult la rodul câmpului. Lanurile păreau o mare de aur iar spicele se înălţau spre cer pline şi grele, sorbind aer şi lumină. Dealurile şi costişele încărcate de holde străluciau în bătaea soarelui. De mult nu se văzuse o recoltă aşa de îmbelşugată.

Din sat la semănături erà un du-te-vino plin de larmă ; femei şi copii, tineri şi bătrâni, cu secerele în spinare, treceau cârduri-cârduri, de dimineaţă până'n seară. Cântecele de veselie răsunau în largul cuprinsului. Bătrânul Carataşi, cu fetele lui, după ce a secerat, a legat snopii, şi se hodineà la umbra unui pom, cu mânele sub ceafă şi cu privirile perdute în văzduhul tremurător de căldură. Ţârâitul greerilor, bâzâitul muştelor, glăsuirea bondarilor îl fermecau. In ochii lui, cu străluciri de oţel, se citeà mulţumirea şi fericirea cea mai deplină. Pe obrajii lui înroşiţi de muncă se zugrăveà sănătatea robustă a sufletelor curate, trăite în seninătatea tihnită a vieţii de la ţară. Lângă el, se jucà un nepoţel bucălat, cu plete ca fuiorul, alb la faţă şi strengărel ca un amoraş neastâmpărat. Atâta farmec şi atâta poezie stau par'că să sfarme şi inima omului celui mai împietrit. Şi Carataşi, care îşi vedeà acum hambarele pline, casa mântuită de nevoi

necazuri, boulenii sdraveni şi frumoşi, se gândeà ereu şi într'una la ceeace promisese învăţătorului icma. Incă o lună-două — îşi ziceà el — şi vom une temeliile şcoalei.

Sătenii se legaseră cu jurământ că nu se vor da napoi ; şi bătrânul erà fericit că va puteà să-şi îndeplinească făgăduinţa.

Serile, la hanul lui Costa Furchiatul, unde se trângiau locuitorii, nu se vorbià de cât de şcoală. oţi făceau planul clădirei ; unii doriau să aducă n arhitect. Carataşi zicea: întâiu banii şi apoi plaurile! Câţi-va fruntaşi se puseră să strângă banii. Până la finele lui August se adunaseră peste 2500 le lei şi erà nădejde să se strângă mult de tot. Până şi văduvele cele mai sărace îşi dădeau obolul — căci doar şcoala se făcea pentru odraslele lor! Primarul, preoţii, toţi cei cu vază se îndemnau la adunarea fondurilor. De prin munţi se începuse căpatul cherestelei. Pinii cădeau sub securile tăioase, se curăţau de scoarţă şi se neteziau pentru grinzi. Din albia râului se aduceau pietrele albe pentru zidire ; cărăuşii aduceau varul tocmai de departe ; toţi în fine se îndemnau la muncă şi toate drumurile gemeau de furnicarul oamenilor veseli că vor dură un local de învăţătură. Carataşi nu mai puteà de bucurie. Era mulţumit că sătenii lucrau cu drag, sub ochii lui ; nu mai rămâneà mult şi dorinţa tuturora era să fie împlinită.

* * *

Cam pe la jumătatea lunii Septembrie veşti rele veniau din toate părţile. Era sigur că se va face războiu între Turci şi micele state creştine. Pe toate şoselele, care, căruţe, chervane de transporturi cu

merinde şi cu muniţii. Armata treceà cu steagurile desfăşurate şi în sunetul goarnelor. Erau Arabi, Turci, Albanezi, Curzi, o adevărată babilonie de limbi şi de neamuri.

Satul turia era în mare vâlvă; un batalion plecà, altul venià, căci satul era la cheia drumului ce duce de la Ianina spre inima Macedoniei. Cheresteaua fu luată pentru nevoile armatei; clădirea localului trebuia amânată pentru vremuri mai bune. Învăţătorul Cicma, care era în vecinic neastâmpăr, se gândeà la altceva acum: lucrà pentru apărarea comunei în potriva bandelor greceşti ce începuseră să se arate în toate părţile. Satul fu întărit; locuitorii desfăşurau o muncă uriaşă pentru săparea şanţurilor şi gropilor necesare apărării. Bătrânul Carataşi era pretutindeni. El iscodià tot. Ciocnirile începură, trupe greceşti, amestecate cu bande de antarţi, trecură graniţele şi ameninţau satele româneşti. De pretutindeni curgeau veştile, prin luna Octombrie, că Turcilor le merge rău de tot: Bulgarii, Sârbii înaintau ameninţători, unii spre Monastir, alţii spre Salonic. Grecii bătură pe Turci la Sarandaporo, ocupară Selfige şi Grebena şi se îndreptau cu grosul trupelor spre Florina. Turia fusese ocupată, iar învăţătorul Cicma, aprigul luptător, legat cobză şi pornit spre Grebena. Toată lumea ştia ce soartă îl aşteaptă. Bătrânul Carataşi nu'şi putea birui mâhnirea. De cât să moară osândit Cicma, mai bine se jertfeşte el; şi hotărât, îşi luă arma din cuiu, chemă câteva neamuri de ale lui, şi porni la drum, cu câteva ore înainte de a fi pornit Cicma.

Drumul ce duce la Grebena e un drum rău, stricat, pietros; ploile îl săpaseră rău de tot. Pe o

parte şi pe alta a drumului numai arbori, tufişuri, ascunzători şi peşteri scorburoase. Pe acolo trebuia să treacă cei câţi-va soldaţi, în paza cărora fu dat Cicma, osânditul la moarte, spre a fi dus la Grebena. Carataşi cu nepoţii lui — şase la număr — se ascunseră într'un tufiş şi pândeau. La o cotitură a drumului, ochiul de vultur al bătrânului văzu desprinzându-se cârdul de soldaţi în mijlocul cărora păşia Cicma, trist şi gânditor. Inima începu să-i bată cu putere bătrânului.

— Flăcăi, acu-i acu! trebue să-l scăpăm! Trebue, negreşit! Luaţi seama! Ţintiţi bine!...

Soldaţii se apropiau cântând. Iată-i în bătaea puştii... Incă o clipă şi Cicma va fi scăpat!

Un tropot de copite se auzi însă pe pietrişul drumului şi un zăngănit de săbii, în momentul când armele fură îndreptate spre puţinii soldaţi ce duceau pe viteazul învăţător din Turia. De unde venia sgomotul acesta! Carataşi, îşi ridică capul din tufiş, se uită la stânga, şi văzu o companie de cavalerie ce venia de la Grebena spre Turia. Bătrânului îi veni ameţeală, ochii i se împăinjeniră, faţa lui roşă îngălbeni. Înţelese, că totul era pierdut; destinul era mai tare ca voinţa lui; Cicma nu va fi scăpat! Şi îşi muşca mânele de ciudă, şi lacrimele stau gata să-i dea în ochi. Soldaţii trecură, se salutară, şi Carataşi rămase înţepenit locului. Scăpase prada...

. . .

. . . . . .

Departe,i în zare, albiau casele satului Turia; Carataşi, cum eşi pe un dâmb, trist şi îndurerat, se uită spre sat. Ce vedea par'că era un mirajiu si-

nistru. Casa lui era în flacări, şi flacările se înălţau spre cer uriaşe, mistuitoare.

Încremenit, privea cum se prăpădeşte căsuţa lui, frumoasa lui căsuţă, sălaşul odihnei şi al nădejdii. Par'că nu înţelegea ce se petrece! Năuc, cu ochii aiuriţi, sta aşa, în mijlocul flăcăilor, ca o stană de piatră.

Târziu de tot, desmeticit, oftă cu durere:

— O Doamne, Doamne, duşmanii mi-au lăsat pe drumuri copii! Şi tăcut, ca un om dus pe cea lume, porni cu pas încet, greoiu, spre sat. Când ajunse acasă nu văzu de cât o grămadă de scrum şi de cenuşe. Focul mai pălpăia pe ici pe colo iar un miros de fum şi de arsură umplea aerul. Fetele lui plângeau desperate, uitându-se la el şi la casa înghiţită de flacări. Câţi-va trecători îi deteră bună seara, din cap, de departe, şi trecură înainte ca să nu fie bănuiţi că-l compătimesc.

Carataşi înţelese lovitura: duşmanii neamului îi puseră foc pentru că-şi iubia limba şi credinţa strămoşească!

Cu capul în pept, cu barba albă încâlcită, ca un apostol osândit la moarte, îşi luă fetele şi-şi lăsă trupul sfărâmat şi strivit pe prispa din tinda bisericei sf. Neculai. Şi dormi dus, până a doua zi, ca un om beat, după o noapte de orgii...

După câte-va zile sosi şi vestea tristă că binefăcătorul lui, învăţătorul Cicma, fusese ucis, în chinuri grozave, la Grebena... Şi bătrânul Carataşi plânse... plânse... plânse... Iar din ziua aceia nimeni nu l'a mai văzut la hanul lui Costa Furchiatul, unde obişnuia să-şi ia păhărelul de rachiu...

Cui îl întâlnia, câte o dată, îi zicea cu glas stins, desnădăjduit: — Unde l'or fi îngropat oare, hainii, pe sărmanul nostru Dumitru Cicma? Unde? Nimeni nu ştie! Dacă aşi putea afla? Cum m'aşi duce să îngenunchez pe groapa mucenicului neamului nostru. Dar, nimeni nu ştie! Se spune că l'ar fi îngropat în albia râului Doxa! Mişeii! Tâlharii! Le-o va plăti cel de sus! Şi Carataşi se îndepărta, plângând... Iar lumea îl compătimea pe bătrânul obidit, fără casă, fără sprijin, cu sufletul tot dat dragostei de neam şi în veci neuitatului Dumitru Cicma!!...

TABLA DE MATERIE

	Pagina
Câteva cuvinte	3
Privighetoarea	5
Unde duce ura și iubirea.	15
Din ale lumii valuri.	27
Destiunul mai tare ca zeii.	37
Clopotele.	60
Din trecutul neamului.	72
Suflete obidite.	93